

KONDA

Barometresi

TEMALAR

Güven ve Kürt Meselesi
Eylül 2015

(Bu rapor abonelerimizle yaptığımız sözleşmelere uygun olarak yayınlanmıştır.)

KONDA
ARAŞTIRMA VE DANIŞMANLIK

İÇİNDEKİLER

1. YÖNETİCİ ÖZETİ.....	4
2. GÜVEN VE KÜRT MESELESİ.....	6
2.1. Kavramsal Çerçeve	6
2.2. Din ve Etnik Kimliklerin Güvene Etkisi	6
2.2.1. Dini ve etnik kimliklere göre güvende değişim.....	9
2.3. Hükümete Güven.....	15
2.4. Medyaya Güven	19
2.5. Kürt Meselesi.....	21
2.5.1. Kendisini tanımladığı kimlik.....	21
2.5.2. En önemsenen kimlik ve güven	23
2.6. Kürt Kimliğinin Anayasal Olarak Tanınmasına Bakış.....	27
2.7. Terör Sorunu	29
2.8. Türkler ve Kürtler Arasında Fark: Var mı, Olmalı mı?	31
2.9. Aile Değerlerine ve Evliliğe Bakış	34
2.10. Kürt Sorunu Nasıl Çözülür?	38
2.10.1. Etnik kimliğe göre çözüm önerileri	42
2.10.2. Eğitime göre	43
2.11. Kürt Sorunu ve 'Kederin 5 Evresi'	44
3. ARAŞTIRMANIN KÜNYESİ.....	50
3.1. Araştırmanın Genel Tanımı	50
3.2. Örneklem.....	50
4. TÜM CEVAP DAĞILIMLARI	52
4.1. Deneklerin Profili	52
4.1. Güven ve Kürt Meselesi	57
5. TERİMLER SÖZLÜĞÜ.....	60
5.1. Terimlerin Kaynağı Olan Soru ve Veriler	61

1. YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu rapora esas olan araştırma, 5-6 Eylül tarihlerinde 30 ilin merkez dâhil 136 ilçesine bağlı 200 mahalle ve köyünde 3486 kişiyle hanelerinde yüzyüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir.

AYIN TEMASI: GÜVEN VE KÜRT MESELESİ

Güvensiz bir toplum

Toplumun ancak yüzde 7'si genelde insanlara güvenebileceğini düşünüyor. 2012'de de bu oran aynıydı. İnsanlar ilk kez tanıştıkları insanlara karşı oldukça güvensiz olsa da, karşısındaki kendisiyle aynı dindense daha çok güvenebiliyor. Etnik kimliğinin aynı olması da, din kadar olmasa da önemli bir referans noktası oluşturuyor. İnsanların farklı dinden veya etnik kimliklerden insanlar karşı güveni daha düşük.

Hem Ak Parti'nin çekirdeği, hem de Kürtler hükümete artık daha az güveniyor

Eylül 2012'yle bugünkü durumu karşılaştırdığımızda hükümete olan güvenin azaldığı (1-5 ölçeğinde 2,9'dan 2,6'ya) görüyoruz. Bu güven kaybı, özellikle Ak Partili'ler arasında (4'ten 3,6'ya), ev kadınlarında, örtünenlerde ve düşük gelir gruplarında ve bunların yanısıra Kürtler arasında daha belirgin. Ancak bu güven kaybı sayıca artan ama zaten daha önce de çok güvensiz olan HDP'li Kürtlerden değil, esasen Ak Partili Kürtlerden kaynaklanıyor.

Kürt meselesinde bir arada yaşamak ve terör ayrı konular olarak görülüyor

Günlük çatışma ve terör olaylarından sıyrılarak Kürt meselesiyle ilgili toplumun daha genel bakışını ve sorunun kaynaklarını ele alan ve bir arada yaşamının imkanlarını sorgulayan sorular yönlendirdiğimizde, Kürt kimliğinin anayasal olarak tanınması sözkonusu olduğunda, destek biraz artmışsa da, Türkler oldukça temkinli yaklaşıyorlar. Ayrıca sorunun terörü yok ederek çözüleceğine olan inanç 2010'dan bu yana azalmışsa da, siyasi kutuplaşmadan etkileniyor. Halbuki toplumda Türklerle Kürtlerin benzer aile değerlerine sahip olduğu ve gelin/damat alışverişinin olağan olduğu şekilde bir arada yaşamaya oldukça açık bir tutum görüyoruz. Üstelik Türkler devletin gözündeki Türk-Kürt ayrımı olmadığına inansalar da, hak, iktidar, servet açılarından Türklerle Kürtler arasında fark olmaması gerektiğine neredeyse Kürtler kadar inanıyorlar. Dolayısıyla toplumun Türklerle Kürtlerin bir arada yaşayabileceği inancına ve terör konusunu, haklar konusundan ayırmak konusunda kafa netliğine sahip olduğunu iddia edebiliriz.

Kürtler daha güvensiz ve etnik kimliklerini daha fazla önemsiyor

Buna rağmen bu süreçte Kürtlerde güvensizliğin artmış olması ve etnik kimliklerine daha fazla sarılma ihtiyacı duymuş olmaları da endişe vericidir. Farklı etnik kimlikteki insanlara karşı güvenleri 2012'den bu yana, Kürtlere olan güvenlerindeki düşüşe kıyasla daha fazla düşmüş. Diğer bir deyişle etnik açıdan güvensizlikleri artmış. Kürtlerin sadece etnik değil, din açısından da daha güvensiz olduklarını, ilk kez tanıştıkları insanlara daha az güvendiklerini görüyoruz. En çok etnik kimliğinin kendisini ifade ettiğini belirten Kürtler arasında bu güvensizlik daha da belirgin hale gelmiş. Üstelik Kürtlerin yüzde 41'i için etnik kimlik en önemlisi ve bu oran 2012'de yüzde 20 iken şimdi iki katına çıkmış durumda.

Toplum çözüme ve Kürt sorunuyla yüzleşmeye daha yaklaşmış

Kürt meselesini nasıl çözebileceğimizi açık uçlu olarak sorup cevapları grupladığımızda ilk olarak yapıcı çözümleri önerenlerin arttığını, kalkınma ve eğitim gibi hak talebini dikkate almayan çözümlerin ise gündemden kalktığını görüyoruz. Yine de çatışma ortamının etkisiyle yıkıcı ve gerçekçi olmayan çözümler önerenlerde de bir miktar artış var. Ancak çözüm önerilerini “kederin 5 evresi” açısından hangi noktada olduklarına göre incelediğimizde Kürt sorununu inkar eden ve bu konuda öfke duyan kümenin boyutunda 2012’den bu yana bir değişiklik olmadığını, bir sonraki evre olan pazarlık evresinde olanların biraz azaldığını görüyoruz. En büyük değişim depresyon evresinde, yani sorunun çözülebileceğine inancını yitirenlerin yarıya inip bunun en son evre olan kabul evresine tahvil etmesinde görülüyor. Kürt sorununu tamamen kabul etmiş olan ve esasen demokrasi ve insan haklarıyla çözülebileceğine inananlar üç yılda yüzde 27’den yüzde 38’e çıkmış ve özellikle 2010’den bu yana toplum olarak Kürt sorunuyla yüzleşmek konusunda oldukça ilerlemiş olduğumuzu iddia edebiliriz.

2. GÜVEN VE KÜRT MESELESİ

2.1. Kavramsal Çerçeve

Eylül'12 Barometresi'nde Türkiye'de insanların birbirlerine ne derece güvendiklerini anlamak amacıyla o ayın teması olarak "Gündelik Hayatta Güven" konusunu seçmiş ve insanların bir başkasına güvenip güvenmemek konusunda neleri temel aldığını, bunun geçmiş deneyimleriyle, riskle, siyasetle ilişkisini incelemiştik. Araştırma Dünya Değerler Araştırması'nın bulgusunu, yani Türkiye'de insanların dünya ortalamasına göre çok güvensiz olduklarını teyid etmişti. Ayrıca güvenmek için dinin ve etnik kimliğin önemli referans noktaları olduğunu göstermişti.

Güvenle ilgili literatüre göre toplumda güven duygusunun güçlü olması istikrarlı ekonomik büyüme, iyi yönetim ve genel refahla ilişkilendiriliyor ve sosyal, siyasi ve ekonomik işbirliklerini artırıyor. Ayrıca insanların birbirlerine güvenmeleri, birlikte çalışarak siyasette değişim yaratmalarını da sağlıyor.

Seçimlerin sonrasında çatışma ortamının ve terörün artması, insanların tedirgin olmasına yol açan etkenlerden biri idi ve açılım ve çözüm süreci ile edinilen kazanımların hızla kaybolduğu yönünde bir endişe doğurdu. Örneğin toplumun yarısı HDP'ye asla oy vermeyeceğini söyler hale geldi. Ortamı ve Kürt meselesindeki son 3 yıllık sürecin Türklerle Kürtler arasındaki güveni, bir arada yaşama isteğini ne şekilde etkilediğini anlayabilmek amacıyla, 2012'de güven temalı araştırmayı bu ayki araştırmada kısmen tekrarladık ve Kürt meselesi ile bağlantısını inceledik. Diğer bir deyişle, şu tür sorulara cevap aradık: "Türkler ve Kürtler birbirlerine daha fazla mı, daha az mı güvenir hale geldiler?" "İnsanların etnik kimliklerini önemsemeleri, farklı etnik kimlikten olanlara güven duyup duymama kararlarını etkiliyor mu?"

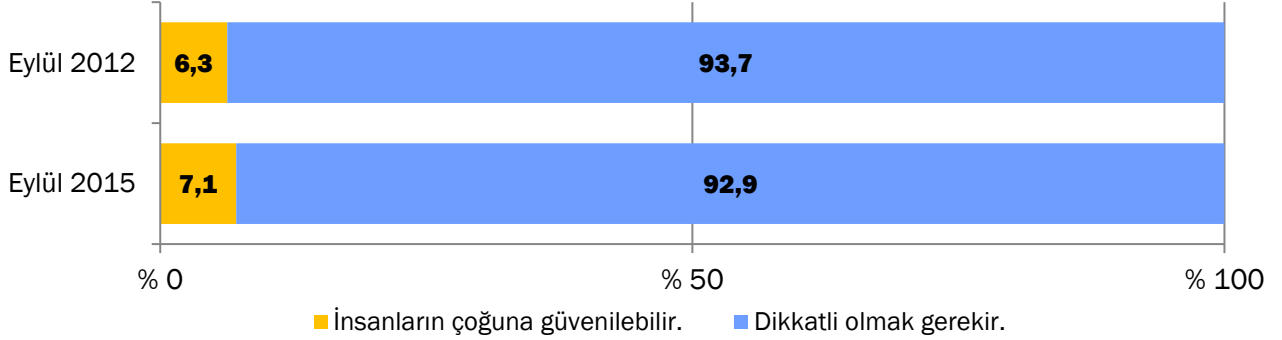
Kürt meselesinde merak ettiğimiz diğer bir konu, toplumun yüzleşmeye ne kadar hazır olduğu idi ve bunu anlamak için hem anayasal tanınma, terörün bitirilmesi, etnik kimlikler arasında aile değerleri ve evlilik gibi güncel olayların dışında bakan konulara bakışı, hem de insanların sundukları çözüm önerilerini ele aldık.

2.2. Din ve Etnik Kimliklerin Güvene Etkisi

İnsanların başkalarına ne derece güven duyduklarını anlamak için ilk olarak, 2012'de de sorduğumuz ve uluslararası karşılaştırmalarda sık kullanılan bir soruyu sorduk. "Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?" sorusuna bu araştırmada görüştüğümüz kişilerin yüzde 7,1'i "İnsanların çoğuna güvenilebilir" cevabını verdi. Bu oran 2012'de yüzde 6,3 ile aynıydı.

Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?

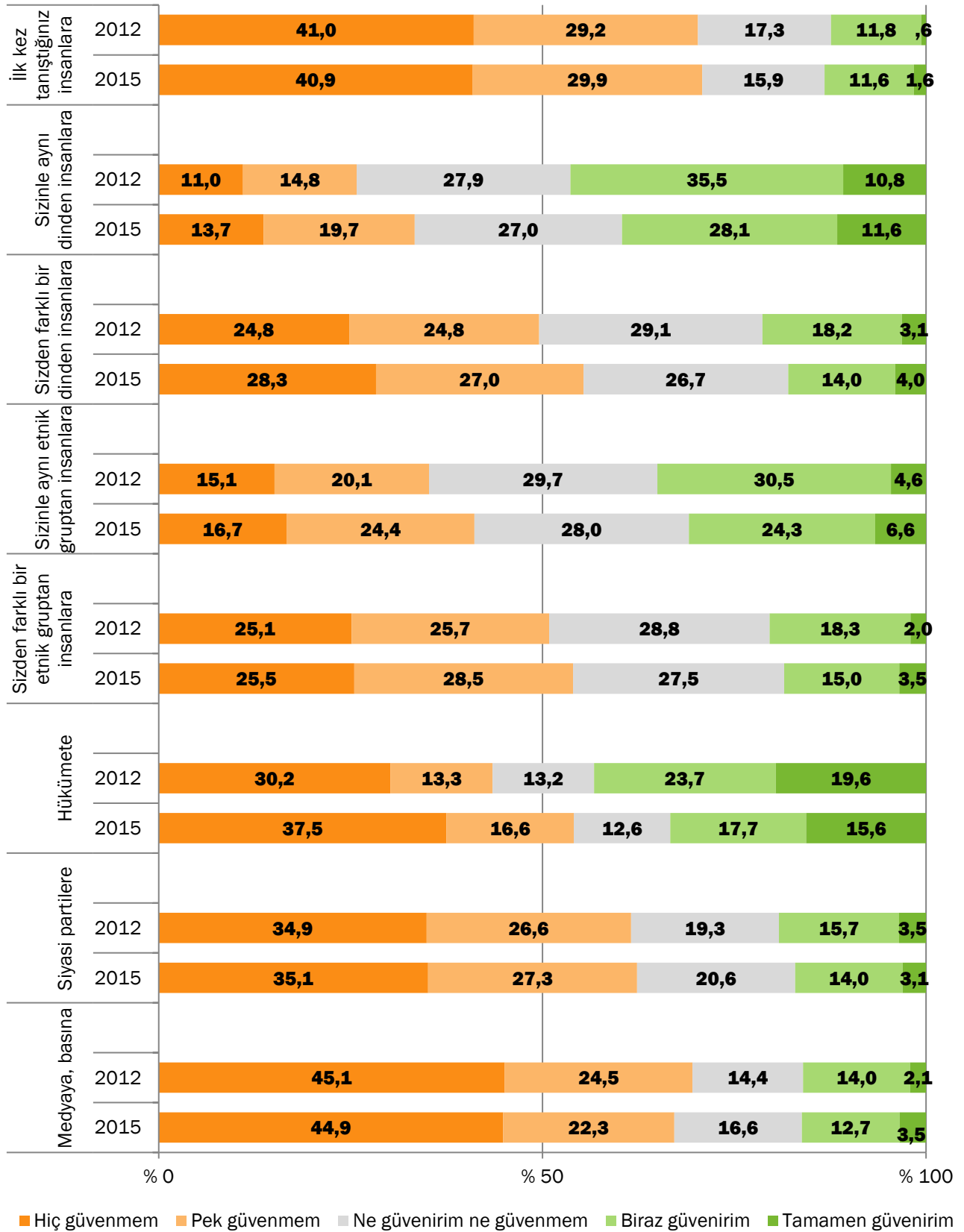
Başkalarına güvenilebileceğini toplumun küçük bir oranı düşünüyor. Üstüne üstlük, bu güveni şekillendiren çok fazla toplumsal etken de olmadığı görülüyor. Sadece insanların dindarlaştıkça ve ibadetleri sıklaştıkça güvensizliklerinin arttığını net olarak görebiliyoruz. Ayrıca ülkedeki durumu kriz olarak değerlendirenler, değerlendirmeyenlere kıyasla daha güvensiz. Bunlar dışında hem 2012 verilerinde hem de 2015 verilerinde net olarak görülen toplumsal etkenden bahsetmek mümkün değil.

Ancak farklı insan gruplarına ve kurumlara güven sözkonusu olduğunda insanların dininin ve etnik kimliğinin oldukça önemli hale geldiğini görüyoruz.

Güven konusunu biraz daha ayrıntılandırarak, görüştüğümüz kişilere ilk defa tanıştıkları, kendi dinlerinden ve etnik kimliklerinden olan ve olmayan insanlara ve bazı kurumlara ne kadar güvendiklerini sorduk. Böylece karşıdaki kişi hakkında bir referans noktasına sahip olmanın güvenip güvenmemek konusundaki kararlarını nasıl etkilendiğini inceleme fırsatı elde ettik. 2012'de de sorduğumuz bu sorulara verilen cevaplara aşağıdaki grafikte karşılaştırmalı olarak yer verdik.

Farklı gruplara ve kurumlara güven (2012-2015 karşılaştırmalı)

En çok aynı dinden, ardından aynı etnik kimlikten kişiye güveniliyor.

İnsanların ancak yüzde 13'ü ilk defa tanıştığı insanlar için "güvenirim" veya "tamamen güvenirim" demiş ve 2012'den bu yana bir değişim görülmüyor. Ancak karşısındakiyle ilgili herhangi bir bilgiye sahip olduğunda insanların güvenme olasılığı artıyor. İnsanlar en çok kendisiyle aynı dinden olan ve ardından kendisiyle aynı etnik kimliğe sahip olan insanlara güveniyor. Ama bu gruplara güvenenler toplumun yarısından az. Karşısındakinin kendisinden farklı bir dinden veya farklı bir etnik kimlikten biri olduğu bilgisine sahip olduklarında, karşısındaki kişiye güvenenlerin oranı dikkate değer biçimde, neredeyse yarıya düşüyor. Dolayısıyla yukarıdaki grafikte en çarpıcı bulgu, dini ve etnik kimliklerin etkisi.

2012'den bu yana ne genel güven sorusunda ne de ilk kez tanışılan insanlara olan güvende bir değişim görüyoruz. Halbuki insanların kendisiyle hem aynı, hem de farklı dinden veya etnik gruptan olan insanlara karşı güvenlerinde 3 yıl içinde gözle görülür düşüşler söz konusu. Örneğin 2012'de kendisiyle aynı dinden olan birine güvenenlerin oranı yüzde 46'dan, yüzde 40'a düşmüş. Farklı dinden birine güvenenlerin oranıysa yüzde 21'den yüzde 18'e düşmüş.

Grafikteki ayrıca hükümete güvenenlerin 3 yıl için yüzde 43'ten yüzde 33'e 10 puan düşmesi dikkat çekiyor. Siyasi partilere güvende 2 puan düşüş görülürken, en az güvenilen medyaya, basına olan güvende değişim görülmüyor.

2.2.1. Dini ve etnik kimliklere göre güvende değişim

Güven meselesinde karşıdaki kişinin dini veya etnik kimliği işin içine girdiğinde insanların verdikleri tepkilerde 3 yıl içinde bazı değişimler olduğu görülüyor. Kürt meselesiyle birlikte incelendiğinde, bu değişimler ve hangi toplumsal gruplarda ne yönde değişimler olduğunu, özellikle Kürt meselesinde son 3 yılda toplumun gözünde nelerin değiştiğini anlamak açısından önemli.

Farklı gruba güven değil, aynı gruba güvenle farklı gruba güven arasındaki fark önemli

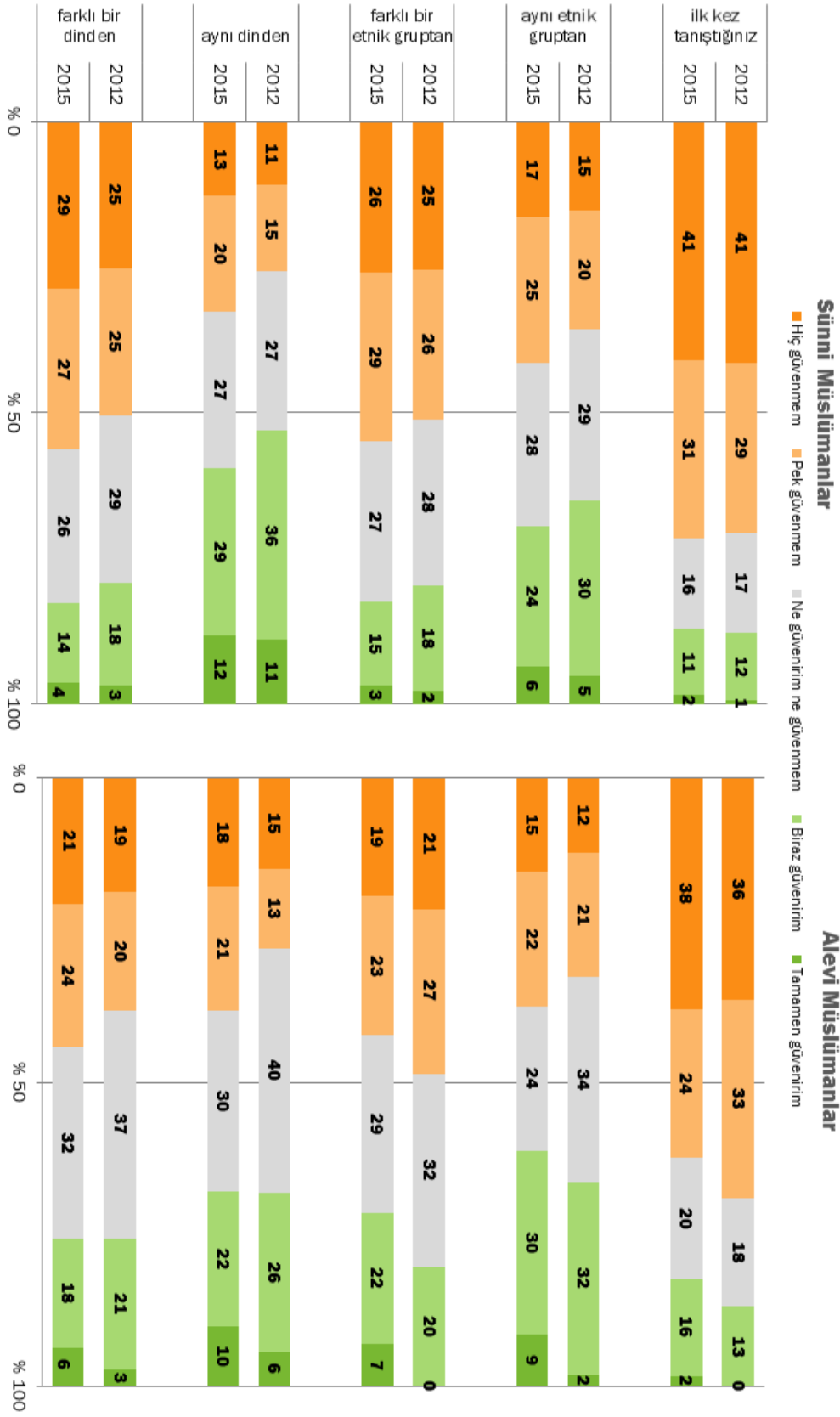
Bir gruba mensup bir kişinin kendinden farklı bir gruba ne kadar güvendiğini incelemek, karşı tarafa olan güvenini anlamak için yeterli değil. Bu kişi genelde insanlara karşı, hatta kendi grubuna mensup insanlara karşı zaten çok güvensizse, farklı bir gruba karşı güvensiz olması, kendinden farklı olana karşı hoşgörüsüz olduğu anlamına gelmeyebilir. Fakat eğer bu kişi kendi grubundan olanlara güvenip, farklı gruptan olanlara güvensiz davranıyorsa, ortada bir sorun olduğundan bahsedebiliriz. Dolayısıyla incelenmesi gereken bulgu, kendi grubuna olanla farklı gruba olan güven arasındaki *farktır*. Örneğin Türkler, Türklere çok güvenip, Kürtlere hiç güvenmiyorsa bu bir sorundur. Ancak Türkler zaten Türklere de güvenmiyorsa, Kürtlere güvenmemesi üzerinden etnik kimlikler arasında güvensizlikten bahsetmek doğru olmaz.

Toplumun çeşitli kesimleri, aynı dinden mi, farklı dinden mi, aynı etnik kimlikten mi, yoksa farklı etnik kimlikten mi olduğuna göre karşısındaki insanlara güvenip güvenmemek açısından birbirlerinden çok da farklı değiller. Diğer bir deyişle eğitim, dindarlık, yaş gibi faktörler biraz etki etse de, temelde birbirinden çok farklı tutumlardan bahsetmek

mümkün değil. Ancak yine de hem dini, hem etnik kimliğin etkisini ve son 3 yıl içinde ne tür değişimler olduğunu anlamak için, ilk olarak bundan sonraki iki sayfada yer alan grafikleri incelemek gerekiyor. Bu grafikler Sünni Müslümanların, Alevi Müslümanların, Türklerin ve Kürtlerin hem etnik hem de dini kimliği aynı olan ve farklı olan gruplara ne kadar güvendiklerini gösteriyor ve 2012'deki ve 2015'teki durumlar arasında karşılaştırma yapıyor.

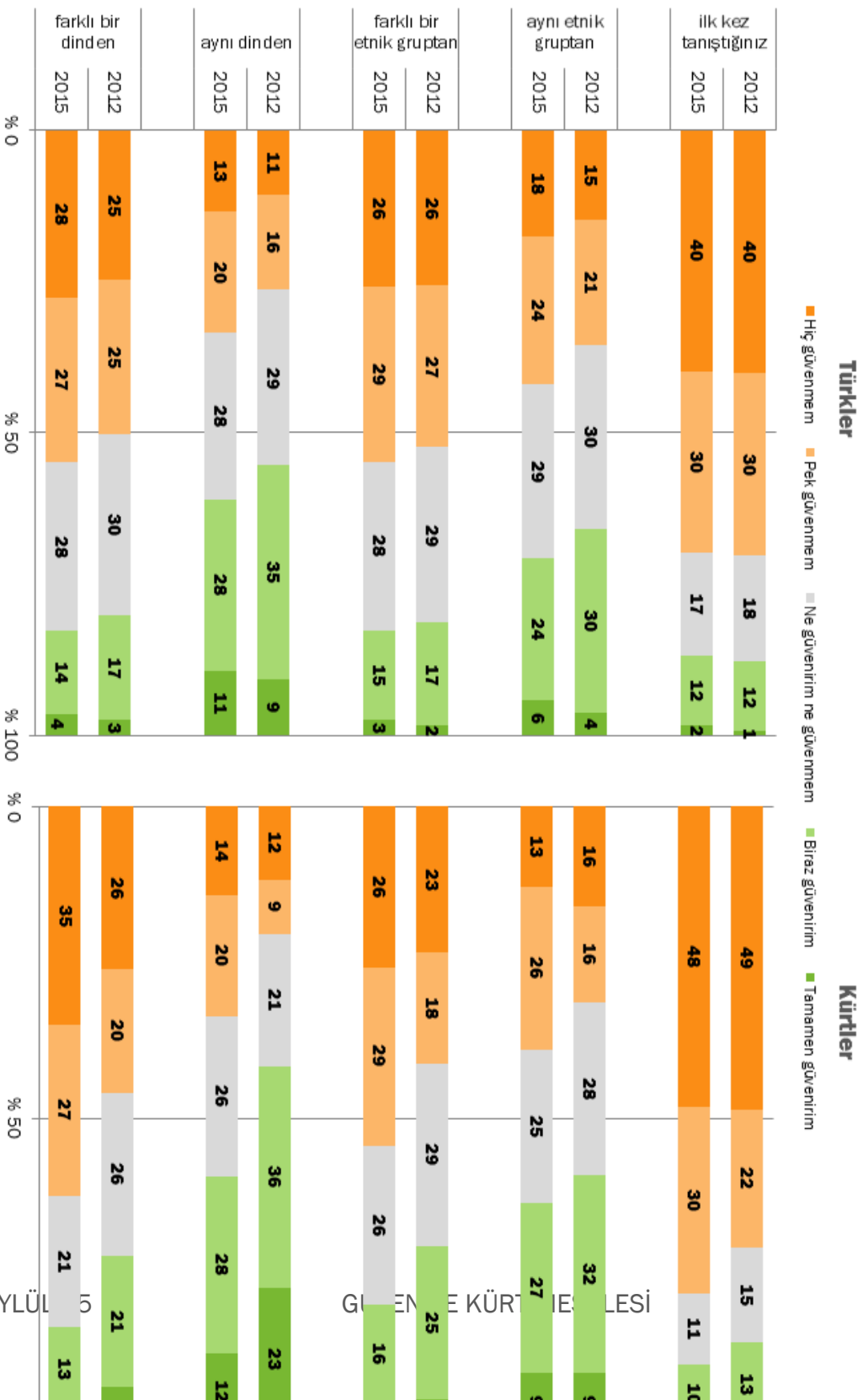
Farklı gruplara güvende 2012 – 2015 arasında değişimler

Farklı gruplara güvende 2012 – 2015 arasında değişimler

12

Bu grafiklerde şu noktalar dikkat çekiyor:

- Sünni Müslümanlar ilk kez tanıştıkları insanlara karşı oldukça güvensiz bir tutuma sahip olmaya devam etmişler ama karşısındaki insanın dini ve etnik kimliğiyle ilgili bilgiye sahip olunca aldığı tutumda güvensizlik artmış.
- Türkler arasında da Sünni Müslümanlarda olduğu gibi ilk kez tanışılan kişiye tutumda fark olmadığı halde, kendi dini ve etnik grubundan insanlara güvenleri 3 yılda biraz azalmış. Halbuki farklı dini ve etnik gruptan olan insanlara olan güvenleri azalmış olmakla beraber, çok düşmemiş.
- Kürtler ilk kez tanıştıkları insanlar dahil tüm gruplara daha az güvenir hale gelmişler. Bu durumu ortalamalar üzerinden, parti tercihleri üzerinden ve Kürt meselesiyle ilişki olarak ileriki bölümlerde ele alacağız.

Bu grafiklerde genelde farklı gruplara güvende bir değişim gözlesek de, anlamlandırmak için hem aynı grupla farklı grup arasındaki aralığa hem de bu aralığın 3 yıl içinde artış artmadığına bakmak gerekiyor. Diğer bir deyişle, örneğin şu soruyu sormak gerekiyor: Türklerin, 2012'de Türklere olan güveniyle Kürtlere olan güveni arasındaki fark, 2015'te daha da açılmış mı, yoksa fark kapanmış mı?

Aşağıdaki tablo bu soruya ortalamalar üzerinden bir cevap sağlıyor. İlk satırı okuyacak olursak, Türkiye genelinde insanlar 2012'de kendiyle aynı etnik gruptan olan insanlara 2,9 puanda güveniyor, yani ne güveniyor ne güvenmiyormuş. Farklı etnik gruptan olan insanlara 2,5 puanla daha az güveniyormuş. Aradaki fark ise -0,4 puan. 2015'te ise Türkiye genelinde aynı etnik gruptan olan insanlara olan güven 2,8 puandayken, farklı etnik gruptan olan insanlara güven 2,4 puanda. Üç yıl içinde iki farklı gruba güven arasındaki fark 0,1 puan azalmış. Dolayısıyla 2012'den 2015'e güven farkında bir değişimden pek söz etmek mümkün değil. Aynı tabloda Türkler için de benzer bir durum görüyoruz.

	2012'de güven			2015'de güven			2012-2015 etnik güven aralığında değişim
	aynı etnik gruptan	farklı etnik gruptan	Fark	aynı etnik gruptan	farklı etnik gruptan	Fark	
TÜRKİYE	2,9	2,5	-0,4	2,8	2,4	-0,4	-0,1
Türkler	2,9	2,4	-0,5	2,8	2,4	-0,4	-0,1
Kürtler	3,0	2,7	-0,3	2,9	2,4	-0,5	0,2

Kürtlerin 2012'de Kürtlere olan güveni 3,0 puanda ve farklı etnik gruptan olanlar güveni 2,7 puandaymış ve aradaki fark -0,3 puanmış. Halbuki 2015'de kendi etnik gruplarında olanlara güvenleri 2,9, farklı etnik gruptan olanlara güvenleri ise 2,4 puan olmuş ve aradaki fark -0,5 puana çıkmış. Diğer bir deyişle Kürtlerin, birbirlerine olan güvenlerine kıyasla, farklı etnik gruptan olan insanlara güvensizlikleri biraz daha artmış.

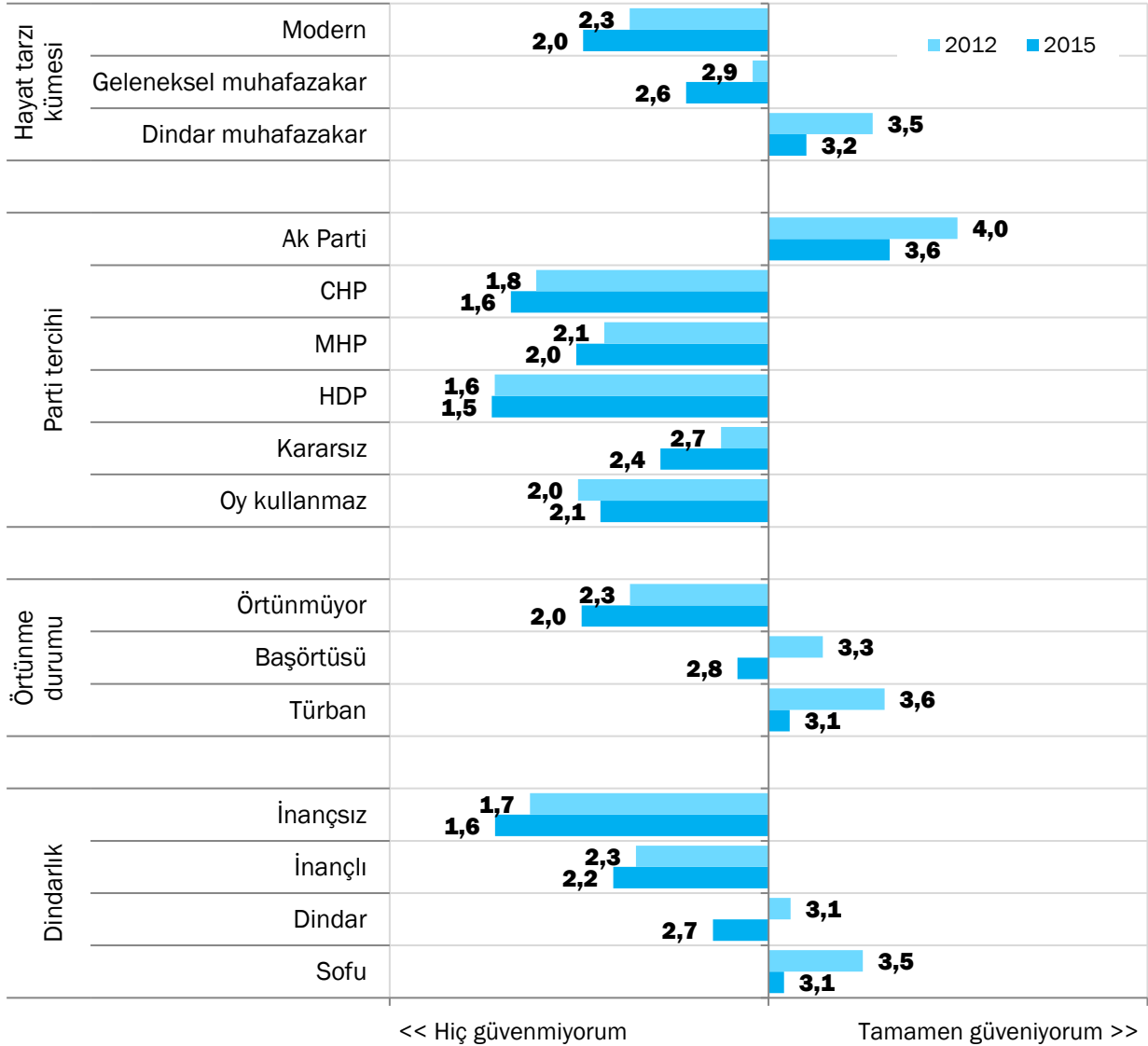
Türkler ve Kürtler dışındaki toplumsal grupların farklı gruplara güveninde 2012'den bu yana değişim olup olmadığını aşağıdaki özet tabloda görebiliyoruz. Tablo 2012'de aynı etnik ve dini gruba olan güvenle farklı etnik ve dini gruplara olan güven arasındaki aralıkları puan olarak gösteriyor ve sayıların kalın gösterildiği sütunlar bu aralığın 2012'den 2015'e ne kadar değiştiğini gösteriyor.

	Farklı etnik gruplara güven			Farklı dini gruplara güven		
	2012'de aralık	2015'de aralık	Değişim	2012'de aralık	2015'de aralık	Değişim
TÜRKİYE	-0,4	-0,4	-0,1	-0,7	-0,7	0,0
Parti tercihi						
Ak Parti	-0,4	-0,4	0,0	-0,9	-1,0	-0,1
CHP	-0,4	-0,3	-0,1	-0,2	-0,3	-0,1
MHP	-0,7	-0,5	-0,2	-0,7	-0,8	-0,1
HDP	-0,3	-0,5	0,2	-0,7	-0,3	0,3
Kararsız	-0,4	-0,3	-0,2	-0,6	-0,6	0,0
Oy kullanmaz	-0,4	-0,1	-0,2	-0,5	-0,5	0,1
Etnik köken						
Türkler	-0,5	-0,4	-0,1	-0,6	-0,7	0,0
Kürtler	-0,3	-0,5	0,2	-0,8	-0,9	0,0
Din / mezhep						
Sünni Müslüman	-0,4	-0,4	0,0	-0,7	-0,7	0,0
Alevi Müslüman	-0,4	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	0,0
Örtünme durumu						
Örtünmüyor	-0,4	-0,3	-0,1	-0,3	-0,3	0,0
Başörtüsü	-0,5	-0,4	0,0	-0,9	-0,9	-0,1
Türban	-0,7	-0,4	-0,2	-0,9	-1,3	-0,4
Sizi en iyi hangi kimlik ifade eder?						
Türkiye vatandaşlığı	-0,4	-0,3	-0,1	-0,6	-0,6	0,0
Etnik kimliğim	-0,4	-0,6	0,2	-0,7	-0,5	0,2
Dinim / mezhebim	-0,5	-0,5	0,0	-0,9	-1,0	-0,1
Aylık hane geliri						
700 TL ve altı	-0,6	-0,4	-0,1	-0,9	-1,3	-0,4
701 - 1200 TL	-0,6	-0,4	-0,2	-0,8	-1,1	-0,4
1201 - 2000 TL	-0,5	-0,4	-0,1	-0,6	-0,8	-0,1
2001 - 3000 TL	-0,4	-0,3	0,0	-0,5	-0,6	-0,2
3001 - 5000 TL	-0,4	-0,3	0,0	-0,4	-0,4	0,0
5001 TL ve üstü	-0,1	-0,4	0,3	-0,7	-0,3	0,4

analizlerimizde Ak Parti'nin oy kaybı yaşadığını belirttiğimiz toplumsal gruplar olarak ortaya çıkıyor. Nitekim Ak Parti'ye oy verenlerin sayıca azalmış olmasına rağmen, Ak Partililer arasında da hükümete güvende 4 puandan 3,6 puana bir düşüş söz konusu. 7 Haziran seçiminde Ak Parti'nin aldığı sonucu bu güven kaybının bir ifadesi olarak da değerlendirebiliriz.

Hükümete güvende değişim (2012 - 2015)

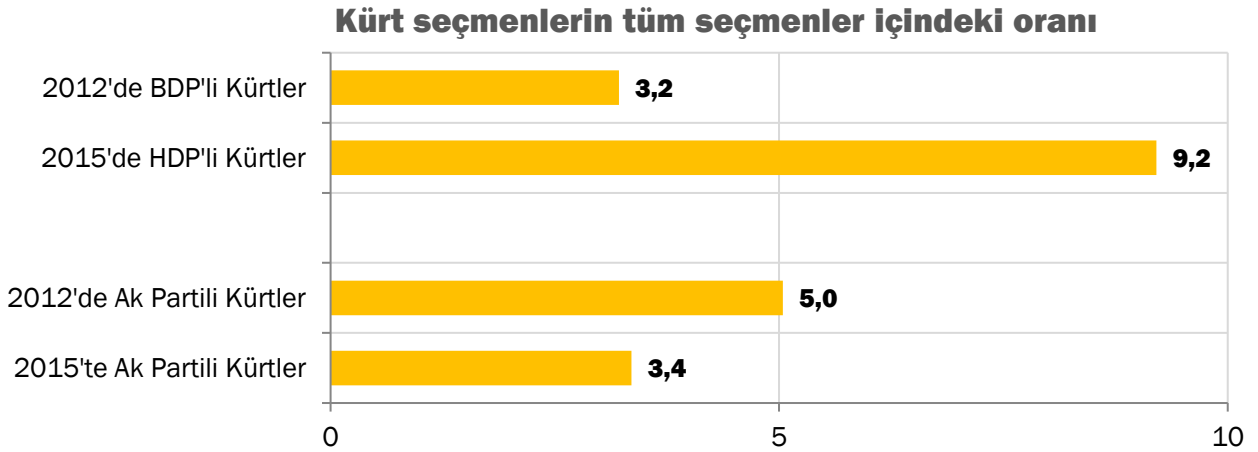

Hükümete olan güveni, ortalamanın üzerinde azalmış olan diğer bir grup Kürtler. Kürtlerin hükümete güveni 2,8'den 2 puana düşmüş. Diğer bir ifadeyle ortalama bir Kürt 2012'de hükümete "ne güvenirim ne güvenmem" derken, 2015'te artık "pek güvenmem" diyor. Gerek bu araştırmadaki, gerek başka araştırmalardaki ve kaynaklardaki bulgulara bakınca bu değişim, endişe verici olmakla beraber, şaşırtıcı gelmeyebilir. Ancak biraz daha ayrıntılandırarak Ak Parti'ye ve HDP'ye oy veren Kürtlerdeki güvenin azalmasını ayrı ayrı ele alacak olursak, Kürtlerle hükümet

arasındaki ilişkinin son 3 yılda nasıl şekil değiştirdiğiyle ilgili, veriye dayalı daha net ve daha çarpıcı bir bulguyla karşılaşıyoruz.

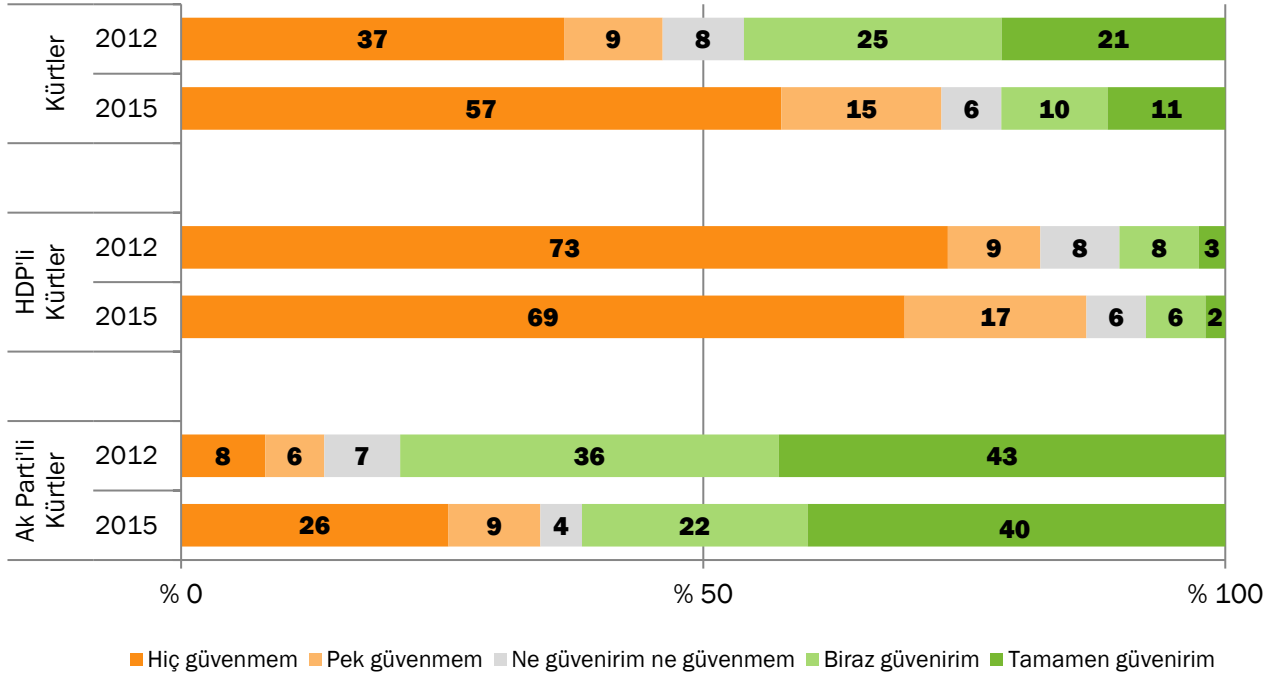
Öncelikle Eylül 2012 araştırmasında ve bu ayki araştırmada Ak Parti'ye ve BDP/HDP'ye oy vereceğini belirten Kürtlerin oranlarına, yani tüm seçmenin ne kadarını oluşturduklarına bakalım. Aşağıdaki grafiğe göre Eylül 2012'de BDP'ye oy veren Kürt seçmenler seçmenin yüzde 3,2'sini oluşturuyordu ve bu oran bu ay 2015'te yüzde 9,2'ye çıkmış. Ak Parti'ye oy veren Kürtler ise 2012'de seçmenin 5'ine denk gelirken, bugün yüzde 3,4'üne denk geliyor.

Bu sayılardaki değişimlere birkaç toplumsal dinamik birden etki etmiştir: Ak Partili Kürtlerin bir kısmının HDP'ye kaymış olması; kararsız Kürtlerin azalmış olması, yeni seçmenler arasında HDP'nin daha güçlü olması ve Kürtlerin etnik kimliklerini anketlerde daha rahatça ifade etmeleri. Dolayısıyla aslında üç yıldaki hükümete olan güven karşılaştırırken, kısmen farklı profili olan kümeleri karşılaştırıyoruz. Yine de bu haliyle dahi aşağıdaki grafik, Kürtlerin hükümete güvenindeki değişimi çok net anlatıyor.

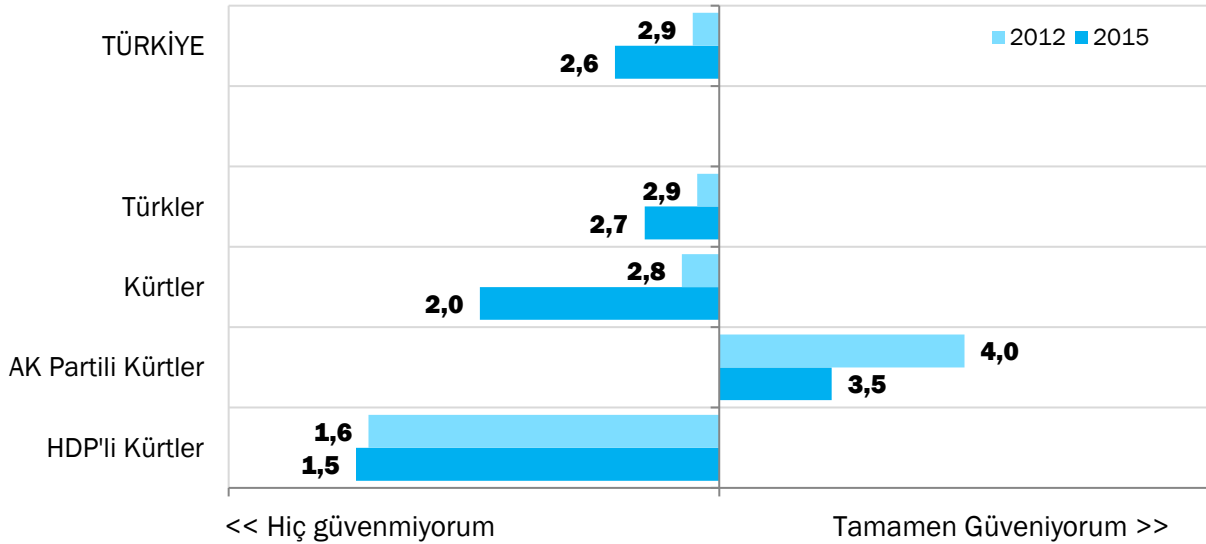

Kürtler arasında hükümete güvende değişim

Aynı grafiğe bir de ortalamalar üzerinden bir sonraki grafik üzerinden inceleyebiliriz.

Kürtler arasında hükümete güvendeki değişim (2012 - 2015)

HDP'li Kürtler arasında zaten yüksek olan güvensizlik, Ak Parti'den kayan seçmene rağmen, biraz daha artmış. Bunun yanısıra, Ak Partili seçmenler sayıca küçülüp çekirdeğine çekilmiş olmasına rağmen, yine de aralarında hükümete güvenenler azalmış.

İnsanların hükümete güvenle ilgili soruyu duyduklarında "hükümet" ifadesini Ak Parti'yle ne derece özdeşleştirdikleri bilmiyoruz. Görüştüğümüz kişiler hükümet ifadesini devlete daha yakın bir anlamıyla da değerlendiriyor olabilirler. Aslında Kürtlerin devletle olan

ilişkisindeki çözülme açısından özdeşleştirip özdeşleştirmedikleri çok da önemli sayılmayabilir. Özetle ister HDP'yi, ister Ak Parti'yi desteklesin, Kürtlerin genelinde hükümete güvenmek konusunda 2012'de çekimser olarak nitelendirilebilecek olan tutumu değişmiş ve güvensiz hale gelmişler. Bunda özellikle seçim sonrasındaki çatışmaların etkili olduğunu düşünmemek mümkün değil.

İnsanların siyasi partilere olan güvenine genel olarak bakıldığında dikkate değer bir değişimden söz etmek mümkün değil: ancak 0,04 puanlık bir azalma sözkonusu. Ancak HDP'liler arasında 0,4 puanlık, kendini en çok etnik kimliğin ifade ettiğini belirtenlerde ise 0,3 puanlık bir artış olması önemli bir bulgu. Özellikle başka gruplar arasında partilere olan güven 3 yılda düştüğü halde bu iki grup arasında çıkması bu güvendedeki artışı daha da önemli hale getiriyor. Dikkat edilirse HDP'lilerin hükümete olan güveninde bir değişim görülüyor ama siyasi partilere olan güveni artmış. HDP'nin seçime parti olarak girip, barajı beklentinin üzerinde bir oy oranıyla geçmiş olması, HDP'lilerin partilere güvenindeki artışı açıklayabilir. BU da HDP'lilerin siyasi zeminde, mecliste temsil edilmelerini önemsedikleri yönünde önemli bir ipucu sayılmalıdır.

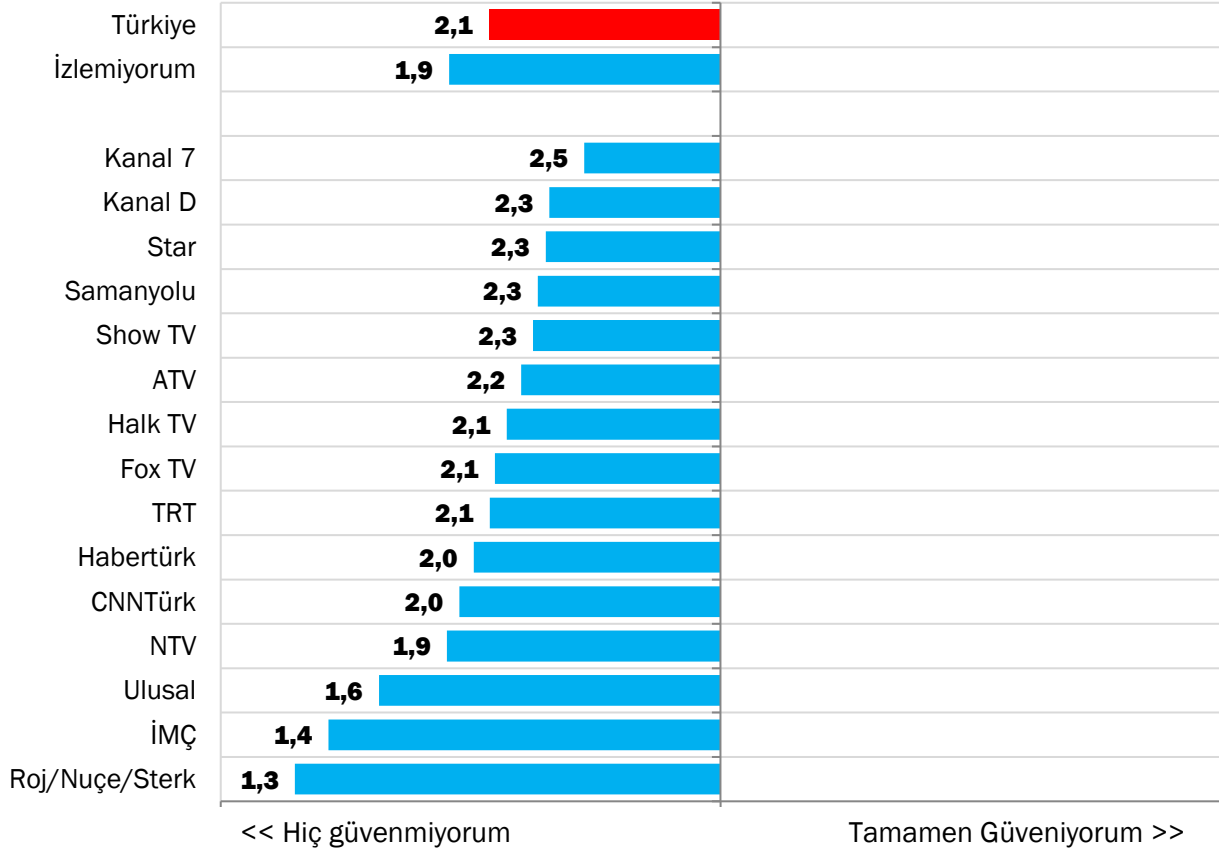
İnsanlar, araştırmada sayılan grup ve kurumlar arasında en az medyaya, basına güvendiklerini belirttiler ve 2012'den bu yana kayda değer bir değişim görülüyor, güvensizlik hali devam ediyor. Üç yıl içinde 0,3 puan ve üzerinde değişimden söz edebileceğimiz, yani medyaya daha fazla güvenir hale gelen sayılı sadece 3 grup dikkat çekiyor: türbanlılar (0,5 puan artış), sofular (0,3 puan artış) ve kentlerde yaşayanlar (0,3 puan artış).

2.4. Medyaya Güven

Her ne kadar medyaya güvenin çok düşük olduğunu ve demografik özelliklere göre çok değişmediğini belirtsek de, insanların haberleri hangi televizyon kanalından izledikleri, medyaya güvenle ilgili ortaya ilginç bir bulgu çıkarıyor. Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi, hangi kanalı izlerlerse izlesinler, insanlar medyaya, basına güvenmediğini belirtiyor.

Haber kanalına göre medyaya güven

Ancak, belli kanallardan bahsetmememize, iktidar yanlısı veya karşıtı tüm medyayı içerecek “medya, basın” şeklinde genel bir ifade kullanmamıza rağmen, haberleri iktidar yanlısı kanalları izleyenlerin medyaya daha fazla güvenme eğiliminde olduklarını, iktidar karşıtı pozisyonda olan kanalları izleyenlerinse iyice güvensiz olduklarını görebiliyoruz. Sıralama her zamanki kutuplaşma eğilimini tam olarak yansıtmıyor ve eğitim gibi faktörlerin de etkili olduğunu tahmin edebiliyoruz. Güvensiz olan kanal izleyicileri arasında Roj, Nuçe, Strek ve İMÇ gibi kanalların en başta olması da dikkat çekiyor.

Bu tablo, insanların medyaya, basına olan güvensizlikle kısmen geleneksel basını kastettiklerini tahmin edebiliriz. Diğer bir deyişle, bu tür bir karşılaştırma yapmamamıza rağmen, haber kaynağı olarak sosyal medya ve internete güvenenlerin, medyaya daha az güvenmeleri beklenebilecek bir bulgu olarak ortaya çıkıyor.

2.5. Kürt Meselesi

7 Haziran seçimleri öncesinde çözüm süreci etrafında gelişen sert tartışmalar, Dolmabahçe mutabakatının Cumhurbaşkanı tarafından yok sayılması, PKK'nın hamleleri derken seçimlerin hemen ardından Suruç katliamı ile süreç yeniden teröre ve çatışmaya dönüştü.

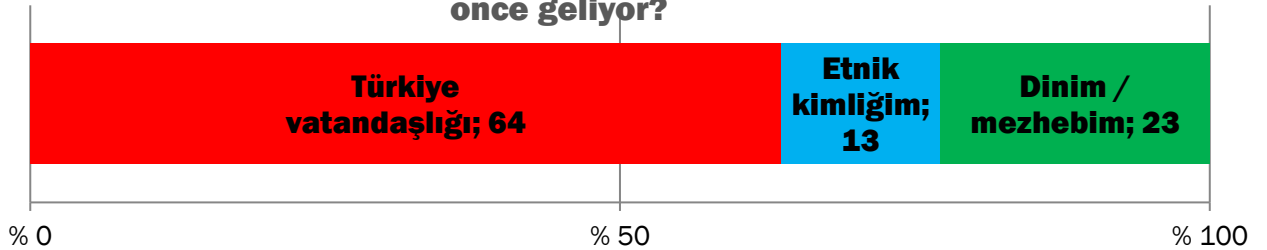
Kamuoyundaki tartışmalar süreci kimin bitirdiği, ilk silahlı kimin çıktığı etrafında ve aktörler üzerinden yürüyor olsa da mesele bizce “bir arada yaşamak” için yeniden nasıl mutabakat geliştirebileceğimiz meselesidir. Tekrarlanacak olan seçimler öncesinde bu tartışmaların aktörler üzerinden yürümesinin anlaşılabilir siyasi nedenleri olsa da, ülkenin geleceği açısından çözüm üretecek sonuçlar doğurabileceğinden kuşkuluyuz.

Bu nedenle, bir yanda çözüm sürecinin, öte yanda yeniden başlamış olan terörün ve çatışma ortamının kamuoyunun temel bakış ve değerlendirmelerinde ne türden değişiklikler ürettiğini anlamak önemlidir. Bu amaçla güncel olayların dışına çıkarak Kürt meselesinin çözümü ve yeni toplumsal mutabakatın nerelerde oluşabileceğini aramak amacıyla Eylül'15 Barometresi'nde Kürt meselesi ele alınmıştır. Fakat araştırmanın saha uygulamasının Dağlıca saldırısı ve sonrasında yaşananlardan önce yapıldığını not etmeliyiz. Yani Dağlıca sonrası bir duygu kırılması ya da değişikliği gerçekleşmişse bulgular bunu yansıtmamaktadır.

2.5.1. Kendisini tanımladığı kimlik

Siyasetin ağırlıklı olarak “kimlik meselesine” kilitlenmiş olması nedeniyle “sizi en iyi ne ifade eder? Hangi kimliğiniz hepsinden önce geliyor?” sorusuna verilen cevaplarla başlamak doğru olacaktır. Okunan üç cevap seçeneği arasından toplumun üçte ikisi (yüzde 64) “Türkiye vatandaşlığı” tanımının kendisini ifade ettiğini belirtmektedir. Yüzde 23 oranındaki bir küme için “dini/mezhepsel aidiyeti”, yüzde 13 oranındaki bir kesim için ise “etnik aidiyeti” en önde gelmektedir.

Sizi en iyi hangisi ifade eder? Hangi kimliğiniz hepsinden önce geliyor?

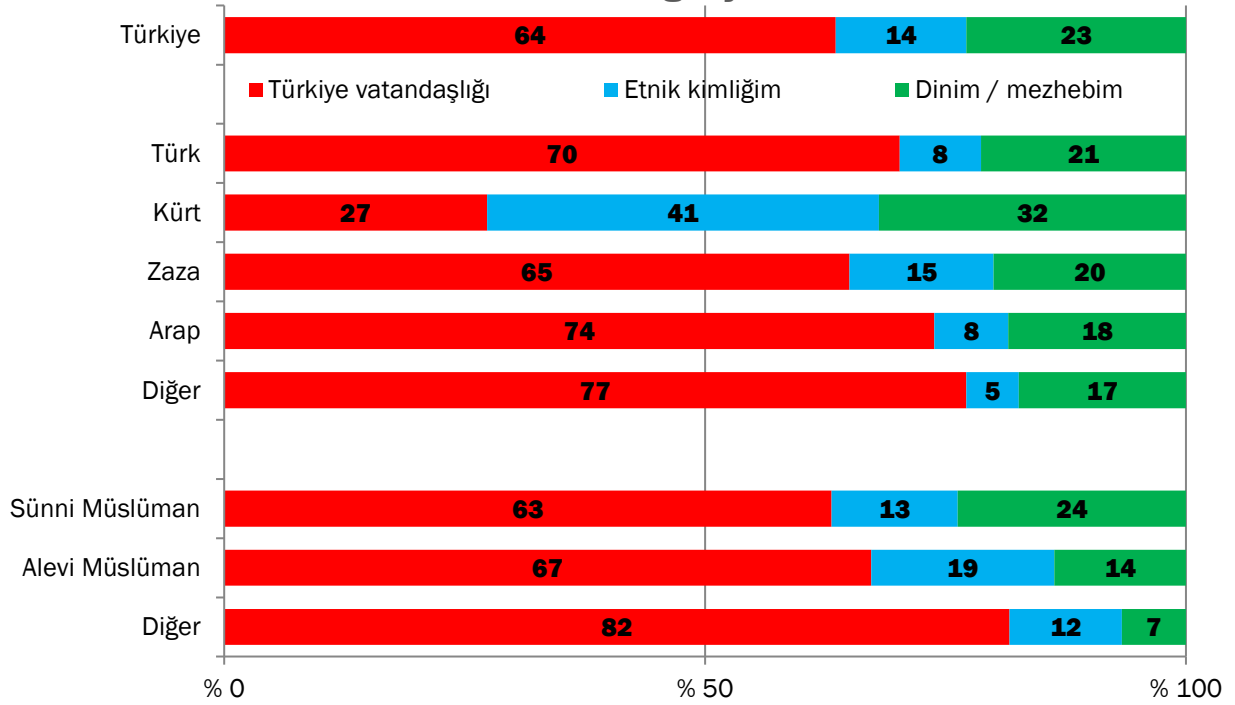

Kimlik tercihinin etnik ve dini aidiyetler üzerinden bakıldığında Türklerin “Türkiye vatandaşlığı” tercihi yüzde 70 iken, bu oran Kürtlerde yüzde 27’dir. Kürtler arasında yüzde 41 oranındaki bir küme için etnik kimlik diğerlerinden önce gelmektedir. Yine Kürtler arasında yüzde 32’lik bir küme içinse dini aidiyeti en önde gelmektedir.

Eylül’12 Barometresi bulgusunda da Türkiye vatandaşlığı yüzde 65 oranı ile en önde gelmekteydi.

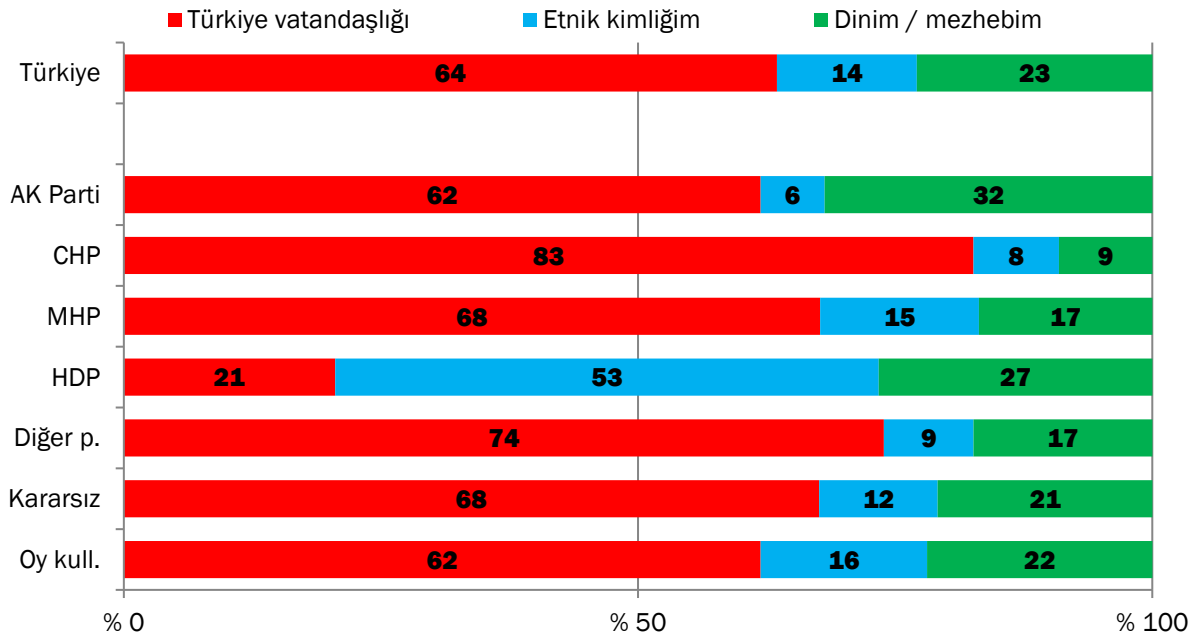

Sizi en iyi hangisi ifade eder? Hangi kimliğiniz hepsinden önce geliyor?

Benzer analizi dini/mezhepsel aidiyet üzerinden yaptığımızda Aleviler arasında “Türkiye vatandaşlığı” tercihi daha fazla önemseyenler, Sünnilere kıyasla daha fazladır. Sünnilerde ise dini kimlik tercihi diğerlerine kıyasla daha yüksektir.

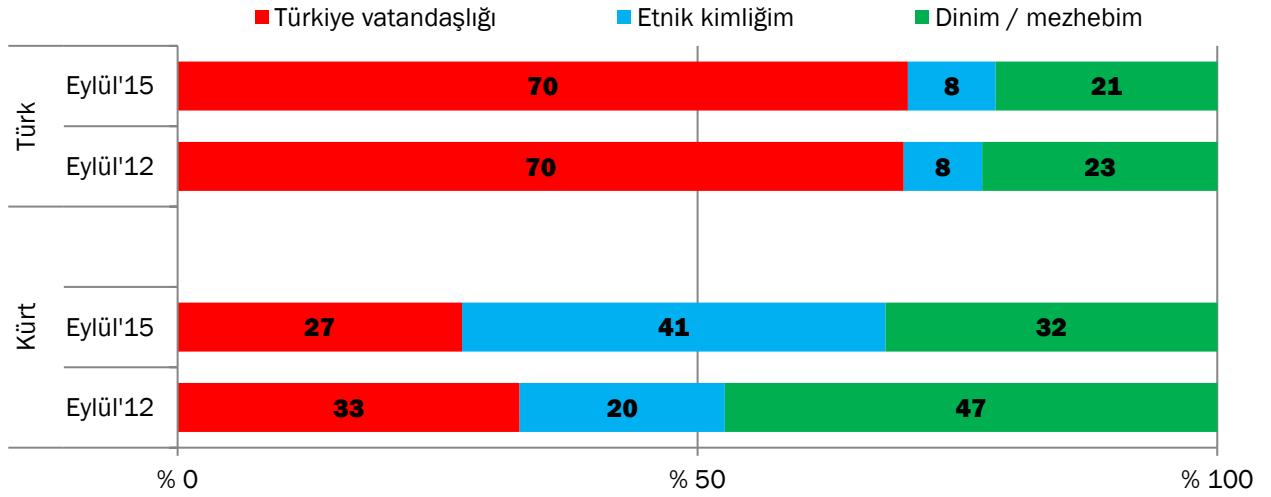
Sizi en iyi hangisi ifade eder? Hangi kimliğiniz hepsinden önce geliyor?

Siyasi tercihler üzerinden CHP seçmeninin yüzde 83 gibi çok yüksek bir kesimi, MHP seçmeninin yüzde 68'i ve Ak Parti seçmeninin yüzde 62'si için öncelikli kimlik "Türkiye vatandaşlığıdır." Bekleneceği gibi HDP seçmenin yüzde 53'ü için ise etnik aidiyeti önde gelmektedir.

Sizi en iyi hangisi ifade eder? Hangi kimliğiniz hepsinden önce geliyor?

Eylül'12 Barometresi ile Eylül'15 Barometresi bulguları arasında **etnik kimliklere göre kayda değer bir değişiklik vardır**. İfade edilen kimlik konusunda Türklerde üç yıl içinde hiçbir değişim yoktur. Fakat Kürtlerin "etnik kimliği" tercih etmelerinde oldukça önemli bir artış gözlenmektedir. **2012'de Kürtlerin yüzde 20'si kendini en iyi ifade eden kimliğinin etnik kimliği olduğunu belirtirken, bu ayki araştırmada bu oran yüzde 41'e çıkmıştır.**

Bu bulgular Kürtlerin kendi kimlikleri ile varolma çabasında olduklarını, Türklerin içinde önemli büyüklükte bir kesimin de kendi etnik kimliğini öne koymak yerine "Türkiye vatandaşlığı" tercihiyle, Kürtlerin kendilerini mağdur hissettikleri alanın farkında olduklarını göstermektedir.

2.5.2. En önemsenen kimlik ve güven

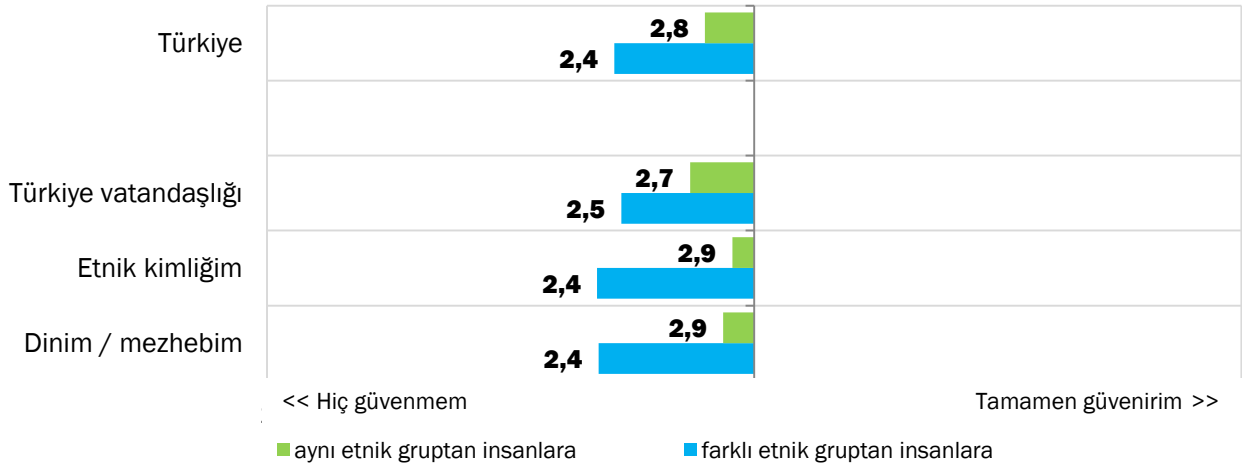
Güven temasına dair bir önceki bölümde, insanların başkalarına güvenmelerindeki unsurları ele alırken, kendi kimliklerinin bu güveni nasıl etkilediğini inceledik ve kişilerin Türk, Kürt, Sünni veya Alevi olmalarının tutumlarına etkisini gördük. Kişilerin en çok hangi kimliklerini önemsediklerini bilmemiz, bu tercihle başkalarına olan güvenleri arasındaki ilişkiyi incelememize fırsat sağlıyor. Diğer bir deyişle, şu türden sorulara cevap arayabiliyoruz: "en çok etnik kimliğine önem veren Kürtler, dinini ön plana çıkaran Kürtlere kıyasla, Türklere karşı daha mı tepkili?" "Eğer bir MHP'li kendisini en iyi etnik kimliğinin değil de, Türkiye vatandaşlığının ifade ettiğini düşünüyorsa, Kürtlere karşı daha olumlu yaklaşıyor mu?"

Türkiye vatandaşlığını ön plana çıkarmak, etnik farkları azaltıyor.

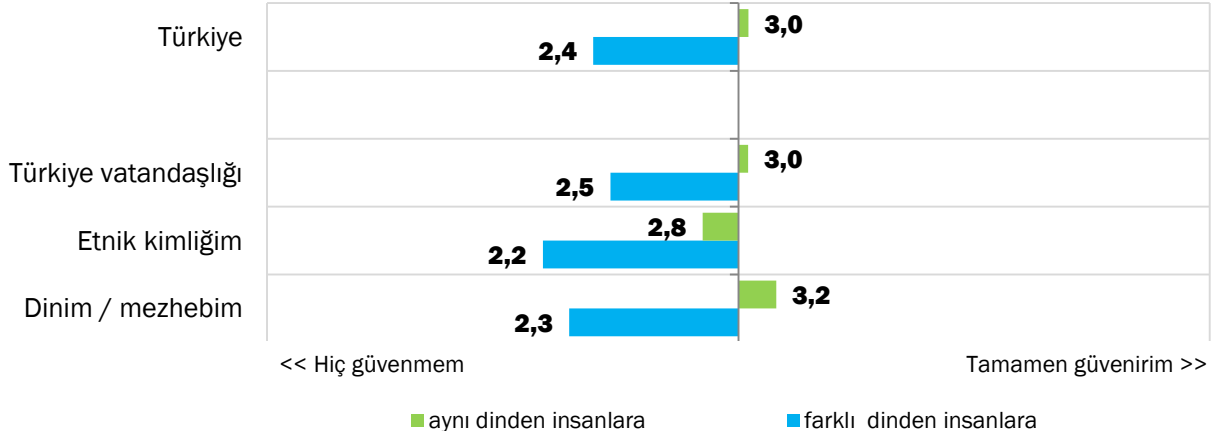
Aşağıdaki ilk grafik, üç tür kimlikle aynı ve farklı etnik gruplara güven arasındaki ilişkiyi gösteriyor. İlk grafikte en çok Türkiye vatandaşlığını önemseyenler için karşısındakinin etnik kimliğinin nispeten önemsiz hale geldiğini görüyoruz. Bu kimliği benimseyenler aynı etnik kimlikten olanlara 2,7 puanla, olmayanlara ise 2,5 puanla güveniyor ve aradaki fark sadece 0,2 puan. Etnik veya dini kimliğini benimseyenlerde ise bu aralık daha açık ve 0,5 puan kadar. Türkiye vatandaşlığı benimseyenlerde bu aralığın düşük olması, bu kimliği gerçekten de kapsayıcı ve etnik farklılıkların üzerinde bir kimlik olarak gördüklerine dair bir ipucu içeriyor.

Önemsenen kimliğe göre etnik kimliğin güvene etkisi

Bundan sonraki grafik benzer şekilde 3 tür kimlikle bu sefer aynı ve farklı din gruplarına güven arasındaki ilişkiyi gösteriyor. Türkiye vatandaşlığını veya etnik kimliğini kendini en iyi ifade eden kimlik olarak benimseyenler için kendi dininden olanla ve olmayana karşı güvenlerindeki aralık, Türkiye geneline kıyasla farklı değil. Hâlbuki dinini veya mezhebini benimseyenler için bu aralık daha fazla (0,9 puan). Başka şekilde ifade edecek olursak, eğer kişi için dini veya mezhebi diğer kimliklerinin önüne geçiyorsa, başka bir dinden olan insanlara güvenme olasılıkları daha düşük oluyor.

Önemsenen kimliğe göre dini kimliğin güvene etkisi

Bu noktada elbette merak edilebilecek bir konu, özellikle Kürt meselesi bağlamında Türklerin ve Kürtlerin benimsemeyi tercih ettikleri kimlikleriyle, farklı etnik kimliklere sahip olanlara güvenleri arasındaki ilişki olacaktır. Tam olarak adını koymak gerekirse, Türklüğünü benimseyen Türkler ve Kürtlüğünü benimseyen Kürtler, acaba diğer etnik gruba karşı daha mı güvensizler? Kimlik siyasetinin bu denli önemli olduğu bir ortamda, vatandaşlık, etnik köken ve din gibi kimliklerin benimsenmesi, Türkler ve Kürtler arasındaki ilişkiyi nasıl etkiliyor? Ayrıca 3 yıl içindeki herhangi bir değişimden bahsetmek mümkün mü?

Aşağıdaki iki tablo, Türkiye geneline dair, Türklerin ve Kürtlerin 2012 ve 2015 için hem karşısındakinin etnik grubuna göre, hem de dinine göre duyduğu güvenin ortalamalarını, arada puan aralığını ve bu aralıkta 2012'den 2015'e olan değişimi gösteriyor. Tabloların son sütunlarındaki değişimlerden görebildiğimiz kadarıyla, hangi kimlikleri benimsediklerine göre Kürtlerin hem etnik kimlik hem de din üzerinden güvenlerinde 3 yıl içinde değişimler olmuş.

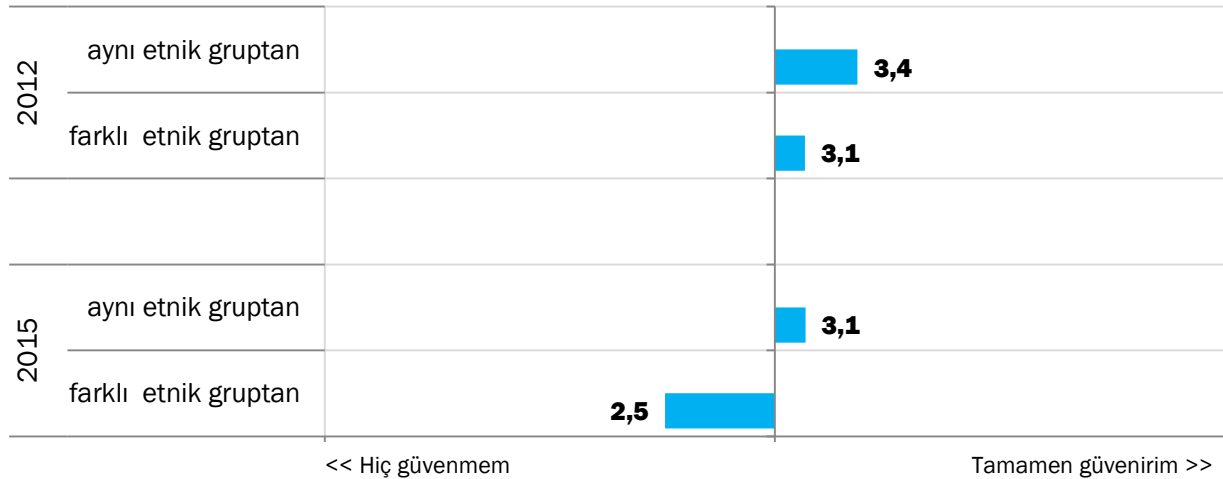
Sizi en iyi hangisi ifade eder? Hangi kimliğiniz hepsinden önce geliyor?		2012	2015	2012	2015	2012	2015	2012-2015 aralık farkı
		farklı etnik gruptan insanlara	farklı etnik gruptan insanlara	aynı etnik gruptan insanlara	aynı etnik gruptan insanlara	Aralık	Aralık	
Türkiye	Türkiye vatandaşlığı	2,5	2,5	2,9	2,7	-0,4	-0,3	0,1
	Etnik kimliğim	2,8	2,4	3,1	2,9	-0,4	-0,6	-0,2
	Dinim / mezhebim	2,3	2,4	2,8	2,9	-0,5	-0,5	0,0
Türkler	Türkiye vatandaşlığı	2,5	2,4	2,9	2,7	-0,4	-0,3	0,1
	Etnik kimliğim	2,6	2,2	3,0	2,7	-0,4	-0,5	-0,1
	Dinim / mezhebim	2,2	2,4	2,8	2,9	-0,5	-0,5	0,1
Kürtler	Türkiye vatandaşlığı	2,6	2,6	3,0	2,7	-0,4	-0,1	0,3
	Etnik kimliğim	3,1	2,5	3,4	3,1	-0,2	-0,6	-0,4
	Dinim / mezhebim	2,6	2,2	2,9	2,8	-0,3	-0,6	-0,3

Sizi en iyi hangisi ifade eder? Hangi kimliğiniz hepsinden önce geliyor?	2012	2015	2012	2015	2012	2015	2012-2015 aralık farkı	
	farklı etnik gruptan insanlara	farklı etnik gruptan insanlara	aynı etnik gruptan insanlara	aynı etnik gruptan insanlara	Aralık	Aralık		
Türkiye	Türkiye vatandaşlığı	2,6	2,5	3,2	3,0	-0,6	-0,6	0,0
	Etnik kimliğim	2,7	2,2	3,2	2,8	-0,5	-0,7	-0,2
	Dinim / mezhebim	2,3	2,3	3,3	3,2	-1,0	-0,9	0,1
Türkler	Türkiye vatandaşlığı	2,5	2,4	3,2	3,0	-0,6	-0,6	0,0
	Etnik kimliğim	2,5	2,1	3,1	2,7	-0,6	-0,6	0,0
	Dinim / mezhebim	2,2	2,3	3,2	3,2	-1,0	-0,9	0,1
Kürtler	Türkiye vatandaşlığı	2,6	2,5	3,3	3,1	-0,7	-0,6	0,0
	Etnik kimliğim	3,2	2,2	3,7	3,0	-0,5	-0,8	-0,4
	Dinim / mezhebim	2,4	2,0	3,6	3,0	-1,1	-1,0	0,2

Bu karmaşık tablolardaki en anlamlı bulgu, ilk tabloda sondan ikinci satırda gösteriliyor. En çok etnik kimliğini benimseyen Kürtlerin etnik gruplara güveni arasındaki aralık 3 yılda artmış. Bu tespiti daha net bir şekilde kavrayabilmek için, aşağıdaki grafikte göstererek bu bulguya yoğunlaşıyoruz:

Etnik kimliği ön plana çıkaran Kürtlerin etnik kimliklere güveni

Etnik kimliğinin diğer kimliklerinden önce geldiğini ifade eden Kürtler, 2012’de Kürtlere nispeten güveniyorlarken (3,4 puan), farklı etnik gruptan olan insanlara da ortalamanın üstünde güveniyorlarmış (3,1). İkisi arasındaki aralık 0,2 puan ile nispeten küçük bir aralık. Hâlbuki 2015 yılında sayıca büyüyen, Kürtlerin yüzde 20’sinden yüzde 41’ine çıkan bu grup, aynı zamanda hem kendi etnik gruplarına (3,1) hem de farklı etnik gruplara (2,5) karşı daha güvensiz hale gelmişler. Burada önemli olan nokta farklı

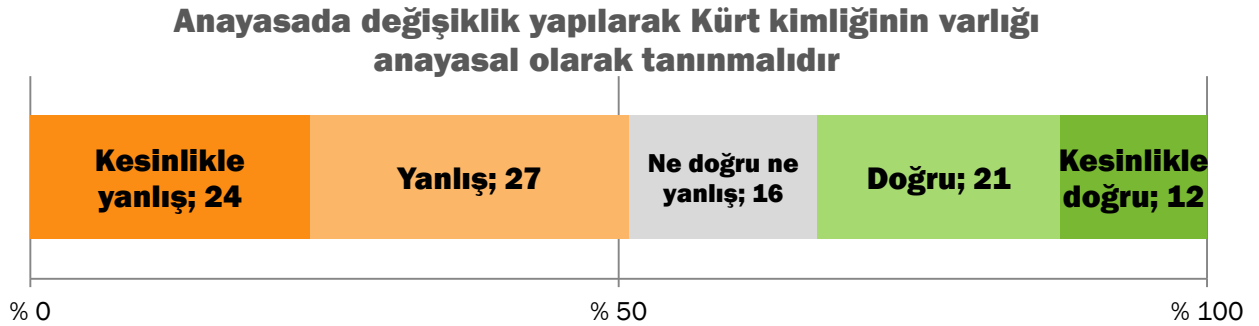

etnik gruplardan olan insanlara olan güven kaybının, kendi gruplarına olandan daha fazla olması. Diğer bir deyişle 2012’de 0,2 puan olan aralık 0,6’ya yükselmiş durumda.

Kürtlerin hem etnik kimliklerini daha çok benimseyip hem de farklı etnik gruplara daha güvensiz davranmaları, bugünkü siyasi durumla ilgili bir ipucu sağlar nitelikte. Ancak bu güvensizliği ve mesafeyi sadece etnik kimlik üzerinden değerlendirmemek gerekiyor. Çünkü özellikle etnik kimliklerini benimseyen Kürtlerin farklı dinden olan insanlara da güvensizliği artmış. Ayrıca Kürtlerin genel olarak ilk kez tanıştığı insanlara da, hükümete de güvensizliklerinin arttığını da raporun önceki bölümlerinde belirtmiştik. Dolayısıyla etnik kimlik üzerinden güvensizliği yorumlarken, belki de etnik kimlik bilincinden ziyade Kürtlerdeki genel güvensizliğe ve bu güvensizliğin 3 yıl içinde nasıl ve neden arttığına daha yakından bakmakta fayda var.

2.6. Kürt Kimliğinin Anayasal Olarak Tanınmasına Bakış

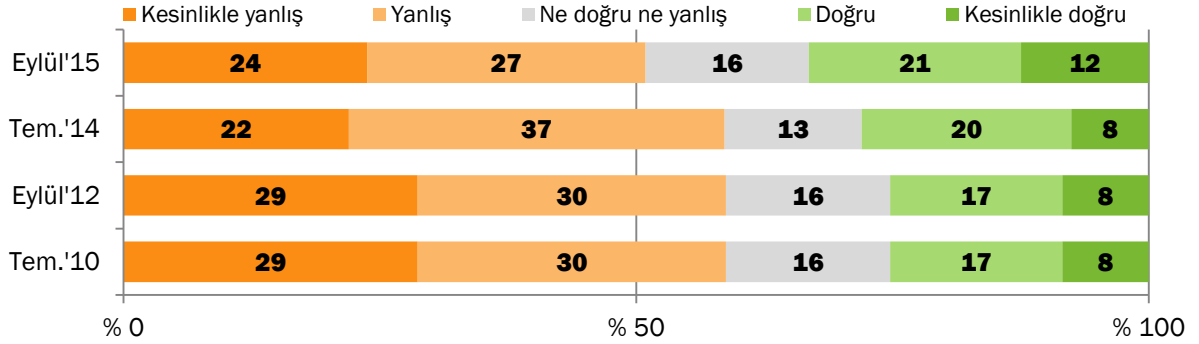
Kürtler arasında etnik kimliğini önemseyenlerin iki katına çıkmış olmasına dair önceki bölümdeki yoruma ışık tutacak bulgulardan biri “*Anayasada değişiklik yapılarak Kürt kimliğinin varlığı anayasal olarak tanınmalıdır*” önermesine verilen cevaplarda gizlidir. Bu önermeye yüzde 33 oranındaki bir kesim ‘doğru’ ve ‘kesinlikle doğru’ diyerek onay vermekte, yüzde 51 oranındaki bir kesim karşı çıkmakta, yüzde 16’lık bir kesim ise nötr pozisyonda durmaktadır.

İlk bakışta sayısal olarak çoğunluğun “anayasal tanınmaya” itirazı olduğu görünmekteyse de bu konunun yıllar içindeki gelişimine bakıldığında, son beş yılda “anayasal tanınma” fikrini onaylayanların arttığı görülmektedir.

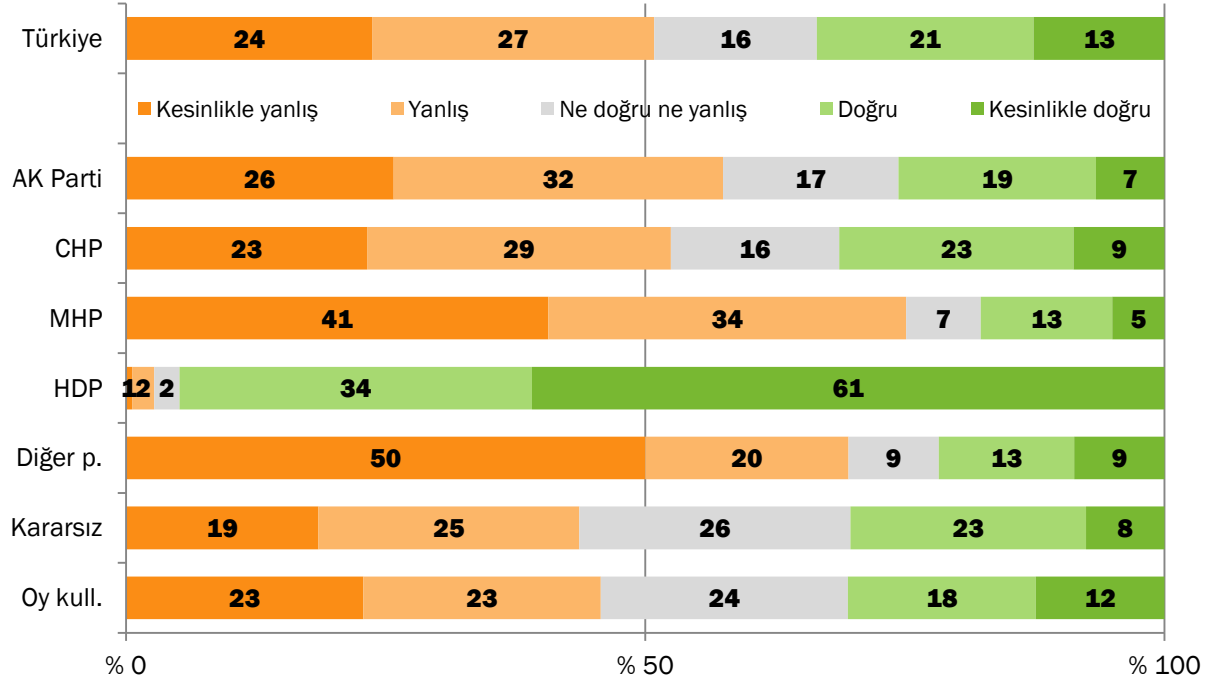
Anayasada değişiklik yapılarak Kürt kimliğinin varlığı anayasal olarak tanınmalıdır

Partilerin seçmen tabanları üzerinden bakıldığında, CHP seçmeninin yüzde 32'si, Ak Parti seçmeninin yüzde 26'sı ve MHP seçmeninin yüzde 18'i Kürt kimliğinin anayasada tanınmasını onaylarken, MHP seçmeninin yüzde 75'i, Ak Parti seçmeninin yüzde 58'i ve CHP seçmeninin yüzde 52'si karşı çıkmaktadır.

HDP seçmeninin ise yüzde 95'i anayasal tanınmadan yana pozisyon almaktadır.

Anayasada değişiklik yapılarak Kürt kimliğinin varlığı anayasal olarak tanınmalıdır

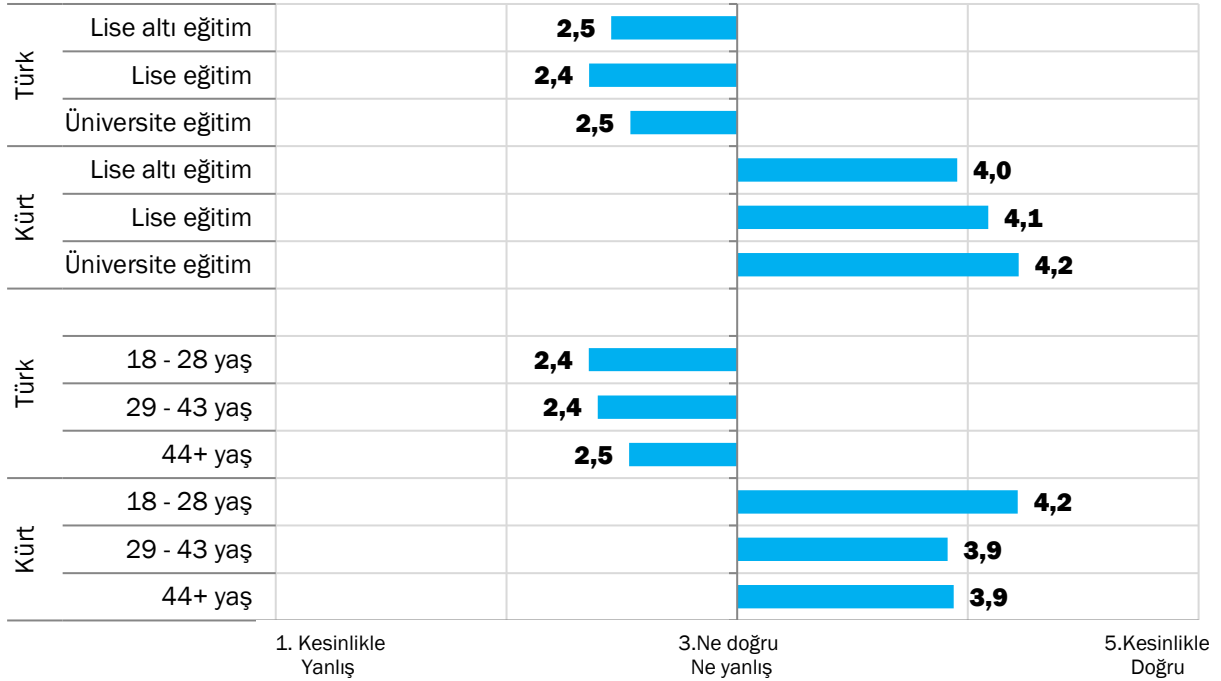
Son yıllarda Kürt meselesi etrafındaki tartışmalarda kimileri Kürt gençlerinde bir farklılaşma olduğu ve daha radikal olduklarını sıkça dile getiriyor. Böylesi bir farklılaşma olup

olmadığına dair bir ipucu bulabilmek amacıyla, analizi bir adım ileriye taşıdığımızda Türkler ile Kürtler arasında anayasal tanınma talebi konusundaki farklılaşmanın, her bir yaş ve eğitim grubu için benzer büyüklükte olmadığını görüyoruz. Yani Kürtlerin ya da Türklerin kendi içlerinde yaş grubu veya eğitim seviyesi kümeleri arasında bariz, dikkate değer büyüklükte farklılık bulunmuyor. Farklılık Türkler ve Kürtler arasındadır.

Yine eğitim seviyesi arttıkça hem Kürtler, hem de çok net olmamakla beraber Türkler arasında Kürt kimliğinin anayasada tanınmasına destek artmaktadır. Ayrıca Kürt gençler anayasal tanınmayı, diğer yaş grubundakilere göre biraz daha fazla savunuyorlar. Türkler ise gençleştikçe aksine buna karşı çıkanlar biraz artıyor.

Anayasada değişiklik yapılarak Kürt kimliğinin varlığı anayasal olarak tanımlanmalıdır.

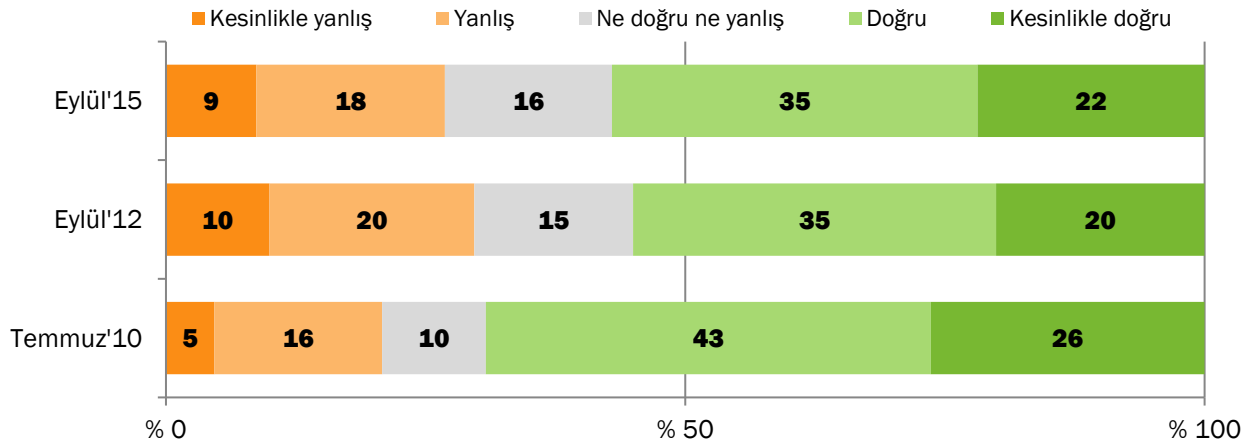
2.7. Terör Sorunu

Toplumun yüzde 57'si "Kürt sorununun çözümü için tek yol terörü yok etmektir" fikrindedir. Bu fikre karşı çıkanlar yüzde 27 iken, bu konuda net fikri olmayanlar da yüzde 16 oranındadır.

Terörü yok etmeyi tek çözüm yolu olarak görenlerin oranı son üç yılda değişmemiştir. Temmuz'10 araştırmasında bu fikre destek yüzde 69 oranında iken, bu oran Eylül 2012'de yüzde 55'e düşmüş, şimdi de son üç ayda artan terör olaylarına karşın hala benzer seviyede kaldığı görülmektedir.

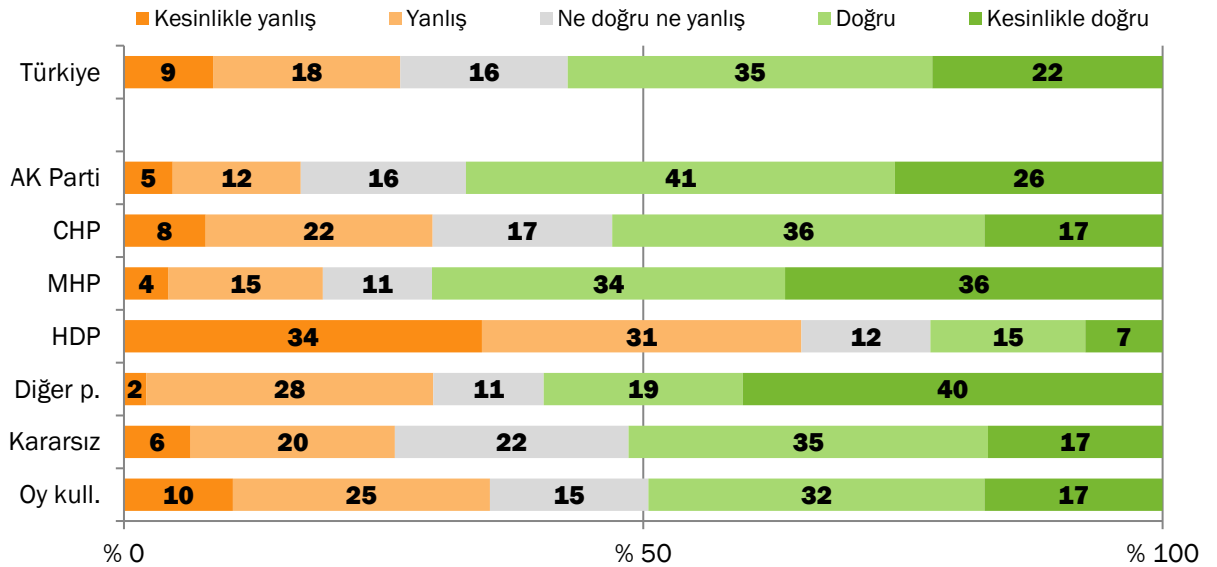
Kürt sorununun çözümü için tek yol, terörü yok etmektir.

Kürt sorununun çözümü için tek yolun terörü yok etmek olduğu fikrinde olanlar MHP seçmeni içinde yüzde 70, Ak Parti seçmeni içinde yüzde 65, CHP seçmeni içinde yüzde 53 oranındadır. Bu fikre karşı çıkanlar ise CHP seçmeni içinde yüzde 30, MHP seçmeni içinde yüzde 19 ve Ak Parti seçmeni içinde yüzde 17 oranındadır.

HDP seçmeni içinde ise bu fikre karşı çıkanlar yüzde 65 oranındayken, yüzde 22'si tek yolun terörü yok etmek olduğu fikrine onay vermektedir.

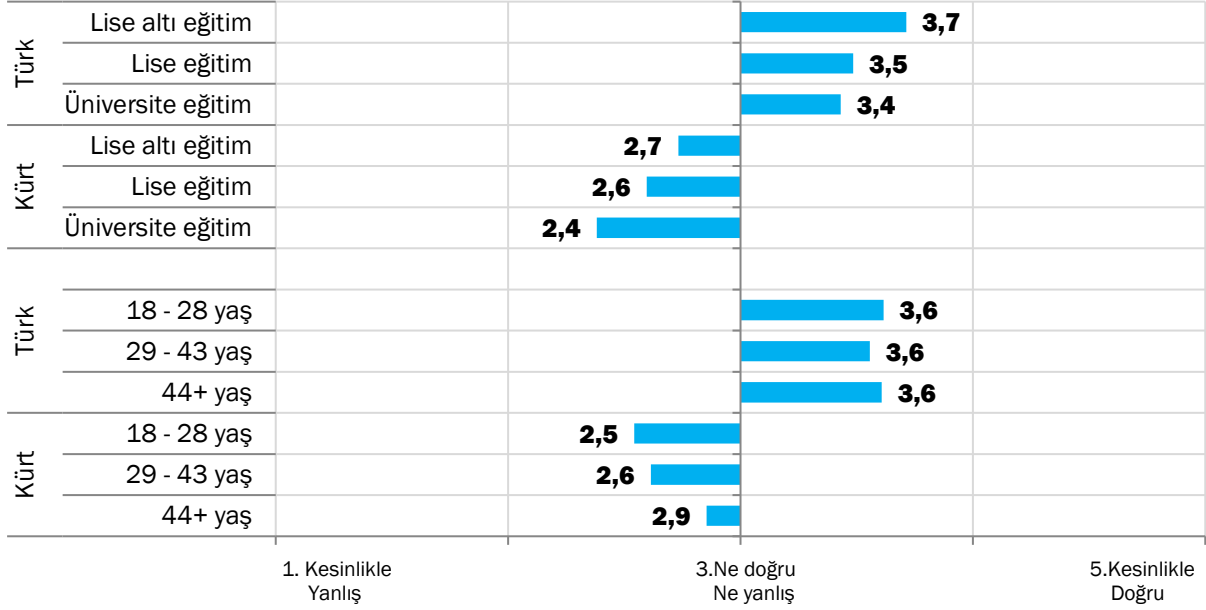
Kürt sorununun çözümü için tek yol, terörü yok etmektir.

Türklerin yüzde 53'ü terörü yok etmenin çözüm için tek yol olduğu fikrindeyken, Kürtlerin yüzde 31'i bu fikre destek vermektedir. Kürtlerin yüzde 51'i ve Türklerin yüzde 23'ü de bu fikre itiraz etmektedir.

Kürt sorununun çözümü için, tek yol terörü yok etmektir.

Bulgulara yaş ve eğitim seviyelerine göre altgruplar üzerinden ve ortalamalar kullanılarak bakıldığında da, Türkler ve Kürtler arasında net bir ayrışma gözlenmektedir. Ayrıca Kürtler arasında daha eğitimsiz olanların ve üst yaş grubunun terörü yok etmenin çözüm olduğunu düşünenler biraz daha fazladır.

2.8. Türkler ve Kürtler Arasında Fark: Var mı, Olmalı mı?

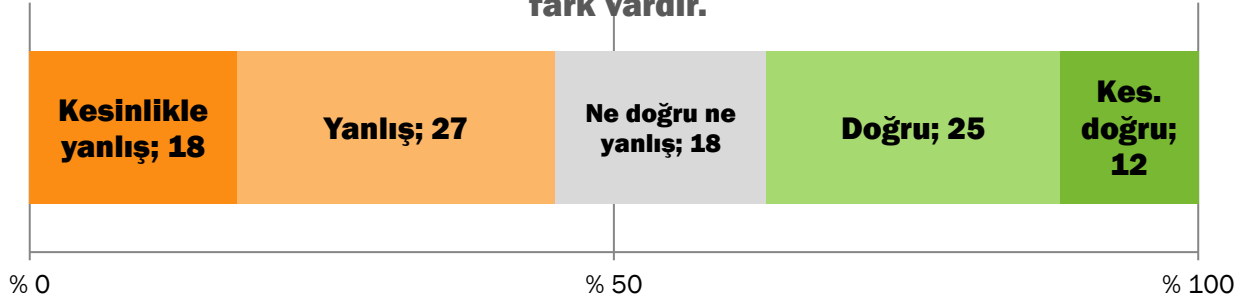
“Bu ülkede devletin gözünde Türkler ile Kürtler arasında ciddi fark vardır” cümlesine yüzde 37 oranında onay verilirken, “Türkler ile Kürtler arasında hak, iktidar ve servet açısından farklılıklar olmamalıdır” cümlesine yüzde 70 onay verilmektedir.

Neyin iyi, doğru ve güzel olduğuna dair değerler üzerinden, yani ideal olarak görülen durum üzerinden bakıldığında toplumun dörtte üçü devletin gözünde Türklerle Kürtler arasında farklılık olmaması gerektiğine inanıyor. Halbuki reel durum ve günlük pratikler hakkında ya da kişilerin bireysel olarak ortadaki durumla ilgili yaptıkları tespit açısından bakacak olursak, toplumun üçte bir kadarı devlet gözünde Türklerle Kürtler arasında farklılık olduğuna inanıyor.

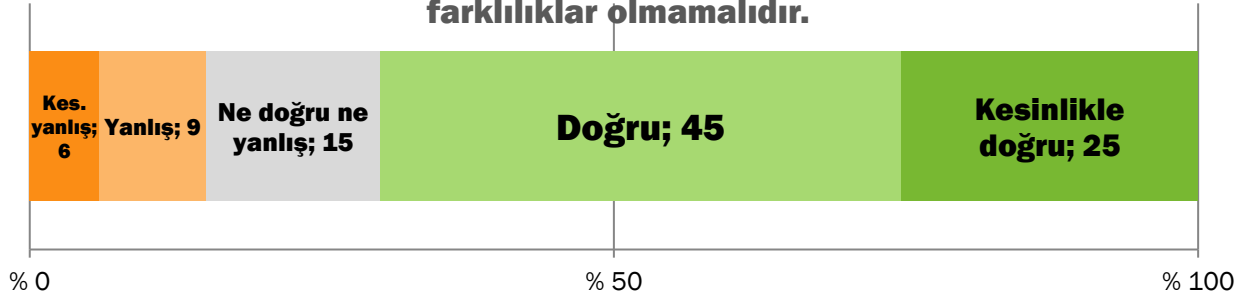
Toplumun yüzde 45'i devletin gözünde Türklerle Kürtler arasında fark olmadığı fikrindeyken, zaten “fark olması” gerektiği fikrinde olanlar yüzde 15 oranındadır. Diğer bir ifadeyle neredeyse her 6 kişiden biri Türklerle Kürtler arasında hak, iktidar ve servet açısından farklılık olması gerektiğine inanıyor. Hem fark olduğu, hem de olması gerektiğini savunanlar ise, yüzde 7-8 mertebesine iniyor. Buna karşılık devlet gözünde fark olduğunu ancak iki grup arasında imkanlar açısından fark olmaması gerektiğini savunanlar yüzde 30 oranında, yani neredeyse her üç kişiden biri.

Bu ülkede devletin gözünde Türkler ile Kürtler arasında ciddi fark vardır.

Türkler ile Kürtler arasında hak, iktidar ve servet açısından farklılıklar olmamalıdır.

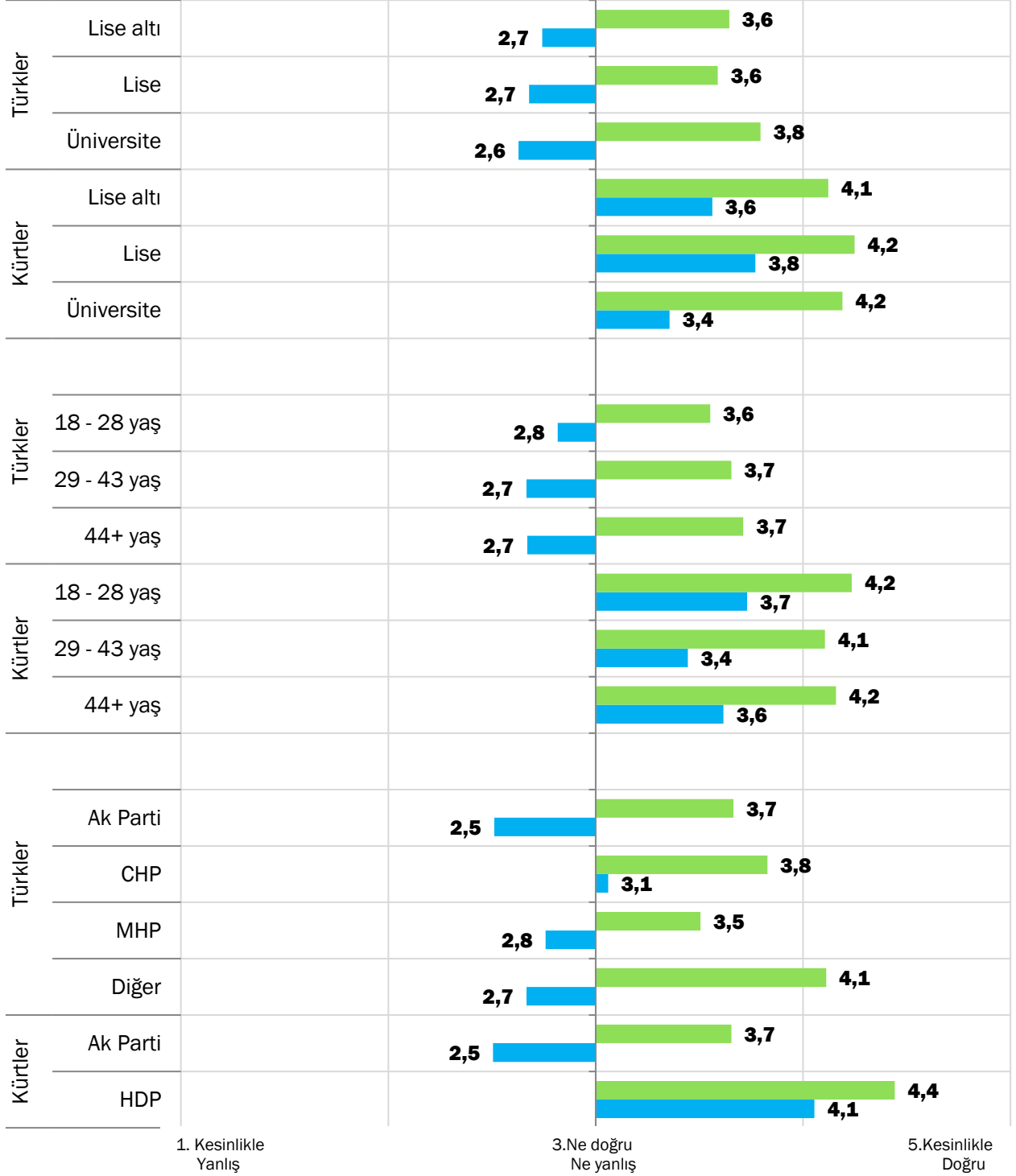

Türkler ile Kürtler arasında fark var mı? Olmamalı mı?

■ Türkler ile Kürtler arasında hak, iktidar ve servet açısından farklılıklar olmamalıdır.

■ Bu ülkede devletin gözünde Türkler ile Kürtler arasında ciddi fark vardır.

Türklerle Kürtler arasındaki ayrımcılık konusunda “olması gereken” ile “olan” arasındaki bu değerlendirme farkına, yaş grubu, eğitim seviyesi, siyasi tercihi gibi alt grupları üzerinden analiz ettiğimizde şu noktalar öne çıkıyor:

- ✓ “Durum tespiti” bakımından Türkler ile Kürtler arasında kayda değer farklılık vardır. Kürtler “devletin gözünde Türkler ile Kürtler arasında ciddi fark olduğuna” kuvvetli biçimde inanırlarken, Türkler bu tespite katılmıyorlar.
- ✓ “Olması gereken” bakımından bakıldığında, hem Kürtler hem de Türkler “Türklerle Kürtler arasında hak, iktidar ve servet farklılığı olmaması” gerektiğine inansalar da, Kürtler buna Türklere kıyasla daha kuvvetli biçimde inanıyorlar.
- ✓ Hem Türkler hem Kürtler arasında eğitim seviyesi yükseldikçe iki etnik grup arasında devlet gözüne fark olduğu tespiti, az da olsa güç kaybederken, fark olmaması gerektiği inancı güçlenmektedir.
- ✓ İki etnik grup arasında fark olmaması gerektiği inancı Türklerdeki tüm seçmen kümelerinde görülmekle beraber HDP ve CHP seçmeni olan Türklerde bu inanç daha güçlüdür. Kürtlerin arasında da HDP seçmenlerinde bu inanç daha güçlüdür.
- ✓ İki etnik grup arasında fark olduğu yönündeki durum tespitinde Türkler içindeki seçmen kümeleri ayrılmaktadır. CHP ve HDP seçmeni olan Türkler “fark vardır” tespitine katılırken, AK Parti ve MHP seçmenleri katılmamaktadır. Kürtler arasındaki AK Parti seçmenleri de bu tespite katılmamaktadırlar.

2.9. Aile Değerlerine ve Evliliğe Bakış

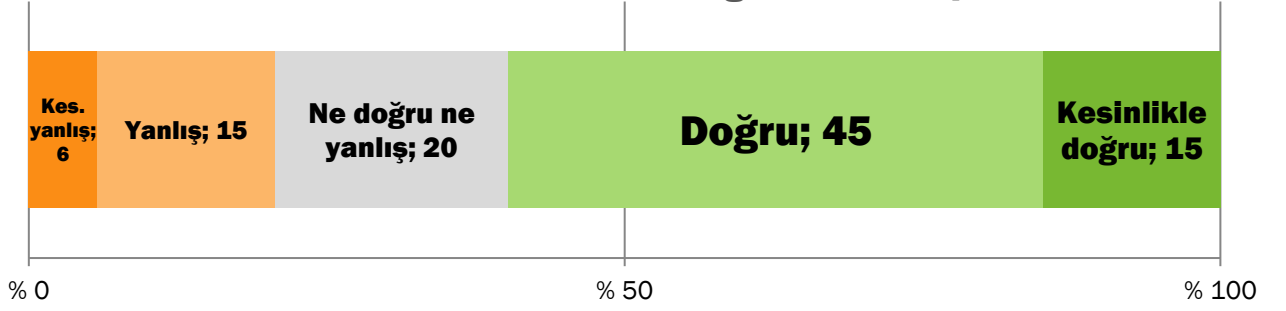
Türklerin ve Kürtlerin birbirlerine bakışlarını değerlendirebilmek ve Kürt sorununun kaynaklarını daha iyi anlayabilmek için, insanların gündelik hayatlarını çok daha yakından ilgilendiren, siyaset dışı 2 cümle kullandık.

“Türkler ve Kürtler benzer aile değerlerine sahiptirler” fikrine toplumun yüzde 60’ı onay vermektedir. Bu fikre yalnızca yüzde 21 itiraz etmektedir. Türklerin yüzde 58’i ve Kürtlerin yüzde 63’ü bu fikri onaylamaktadır.

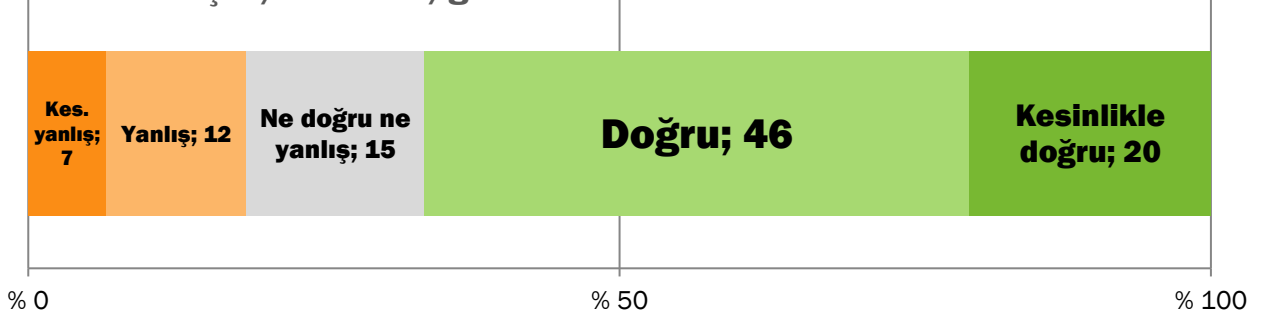
Bu genel nispeten soyut ifadenin yanısıra, gündelik hayat pratiğine dönük olarak sorulan “eşim/gelinim/damadım farklı etnik kökenden olabilir” önermesine toplumun yüzde 66’sı onay vermekte, yüzde 19’u ise itiraz etmektedir. Bu önermeye Kürtlerin yüzde 81’i, Türklerin yüzde 63’ü onay vermektedir. 2012’den bu yana da eş/damat/gelinin farklı etnik kökenden olması konusundaki hoşgörüde bir değişiklik gözlenmemektedir.

Türkler ve Kürtler benzer aile değerlerine sahiptirler.

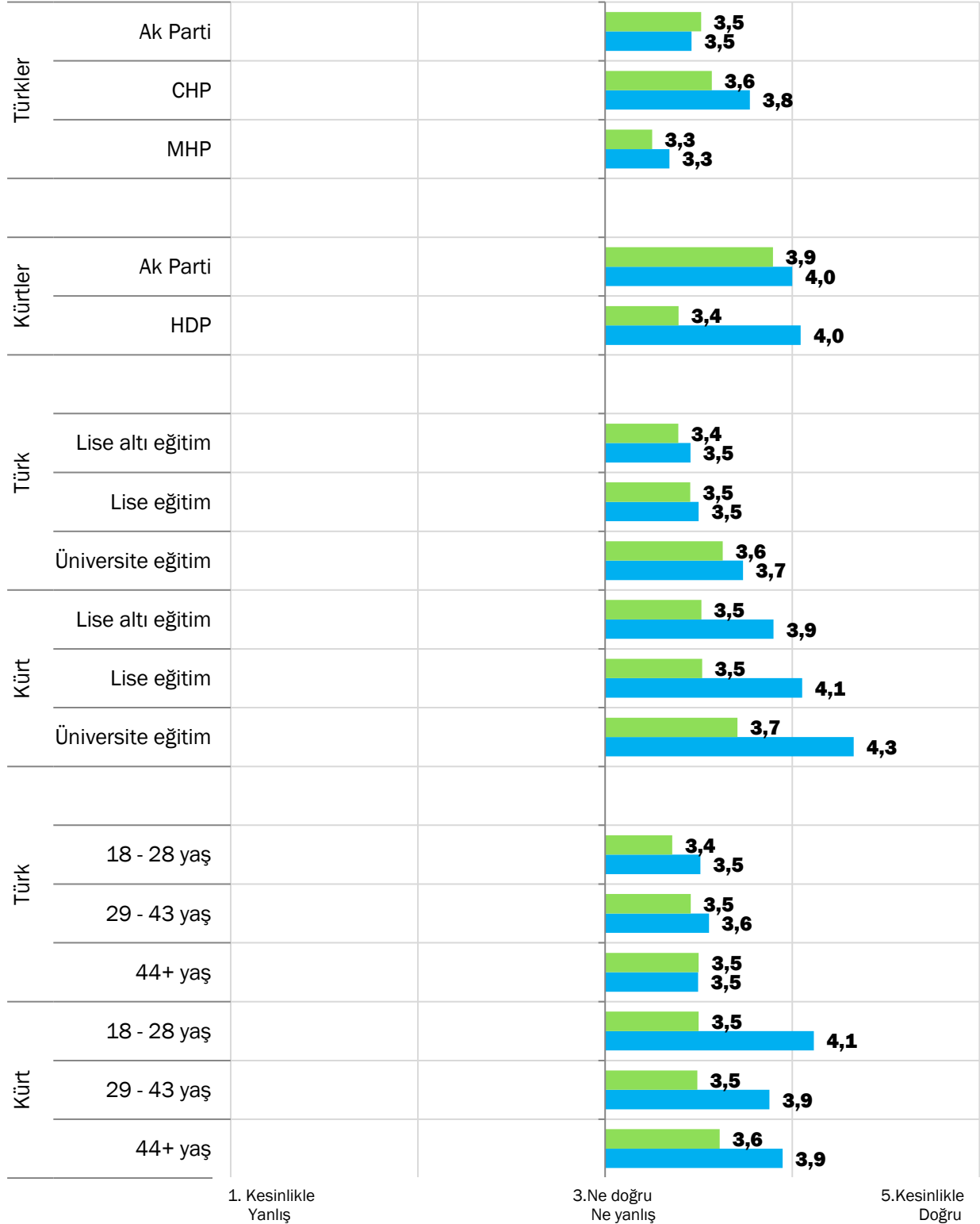
Eşim/damadım/gelinim farklı etnik kökenden olabilir.

Türkler ile Kürtler arasında fark var mı?

- Türkler ve Kürtler benzer aile değerlerine sahiptirler.
- Eşim/damadım/gelinim farklı etnik kökenden olabilir.

Türkler ve Kürtlerin siyasi tercih, yaş, eğitim seviyesi gibi kendi içlerindeki alt kümeler arasında farklılıklara baktığımızda,

- ✓ Türklerde değer ile pratik arasındaki fark düşük iken, Kürtlerde pratiğe dönük hoşgörü daha yüksektir.
- ✓ Kürtlerin genel olarak Türklere kıyasla aile değerleri ve evliliğe bakışı çoğulculuk bakımından daha güçlüdür.
- ✓ Türklerin yaş ve eğitim seviyeleri arasında kayda değer farklılık gözlenmemesine karşın Kürtlerin eğitim seviyesi yükseldikçe ve yaş düştükçe hoşgörü seviyesi yükselmektedir.
- ✓ Türklerin içindeki CHP seçmenleri daha hoşgörülüyken bunu sırasıyla Ak Parti ve MHP seçmenleri takip etmektedir. Kürtler arasındaki siyasi tercihlere bakıldığında ise Ak Partili Kürtler hem değer, hem de pratik bakımından HDP'li Kürtlerden daha hoşgörülüdür. HDP'li Kürtler ise iki etnik grubun benzer aile değerlerine sahip olduğu fikrine daha az katılsa da, evlilik sözkonusu olduğunda Ak Partili Kürtlerle aynı hoşgörüyü sahiptir. Ancak bundan dolayı değerle pratik arasındaki fark HDP'li Kürtler arasında daha yüksektir.

Bu bulgular, şimdiye dek birçok Barometre araştırmasındaki bazı gözlemimizi teyit etmektedir:

- ✓ Toplum, değerlerini ile pratiklerini iki ayrı zihin haritasına yerleştirerek yaşamaktadır. Toplumun olması gerekene dair, neyin iyi, doğru veya güzel olarak tanımlanması gerektiğine dair inançlarının daha adil, daha eşitlikçi, daha barışçı olduğu gözlenirken, **gündelik pratik ve “durum tespitlerinde” daha temkinli davranmaktadır.** Diğer bir deyişle toplum bireysel hayatı ile ortak, kamusal hayatı da benzer biçimde ayrı değerlendirmektedir. Ortak hayata dair konularda daha temkinli olan toplum, bireysel hayatında daha hoşgörülü davranmaktadır.
- ✓ Toplumun çoğunluğu aile değerleri, gelin/damat alıp verme veya haklar açısından farklılıklar olmaması gerektiği gibi konularda Kürtlerle Türkler arasında büyük farklar olmadığını belirtiyor ve aslında beraber yaşama isteğini dillendiriyor. Ancak Kürt sorununu yok etmek, anayasada tanınma, devletin gözünde fark olup olmadığı gibi konulara gelince, diğer bir deyişle durum tespitine ve bireysel hayatla ilgili kararları kausal hayat taşımak sözkonusu olduğunda özellikle **Türklerin oldukça temkinli hale geldiğini görüyoruz.**

2.10. Kürt Sorunu Nasıl Çözülür?

Kürt meselesini ele alırken, 2010'da ve 2012'de sorduğumuz basit bir soruyu görüştüğümüz kişilere tekrar sorduk: "Sizce Kürt sorununu çözmek için ne yapmalıyız?" Soruyu açık uçlu sorarak görüştüğümüz kişilere kendi çözüm önerilerini, kamuoyunda tartışılan önerilere bağlı kalmaksızın ifade etme fırsatı tanımış olduk.

Sonuçları incelemeye başlamadan, bu ayki saha çalışmasının HDP'nin meclise girmesi, Temmuz sonundaki Suruç saldırısı ve karşılıklı ateşkesin bozulmasından sonra, Dağlica saldırısının olduğu 6 Eylül akşamından hemen önce olduğunu akılda bulundurmak gerekiyor. Ayrıca, Temmuz 2010'da yapılan 'Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler' araştırması sırasında 'Demokratik Açılım' sürecinin konuşulduğu, Eylül 2012'de ise terör saldırılarının yine gündemde olduğu karşılaştırma yapılırken göz önünde bulundurulmalı.

Ankette görüşülen kişilerin Kürt sorununun çözümüyle ilgili önerilerinden anlamlı analizler çıkarabilmek için cevapları önce 25 kategoriye topladık, daha sonra bu 25 kategoriye 6 ana kategoriye indirdik. Bu gruplamaları yaparken 2010 ve 2012'deki gruplamaya sadık kaldık. Bu grupların başlıklarını ve içeriklerini aşağıdaki tabloda bulabilirsiniz.

Bu gruplar, KONDA'nın Kürt meselesine bakışı çerçevesinde, tamamen sübjektif olarak oluşturulmuştur. Örneğin 'Asimilasyon' kategorisindeki cevapların yıkıcı/gerçekçi olmayan çözümler grubuna dahil edilmesi KONDA'nın sübjektif görüşü temel alınarak yapılmıştır.

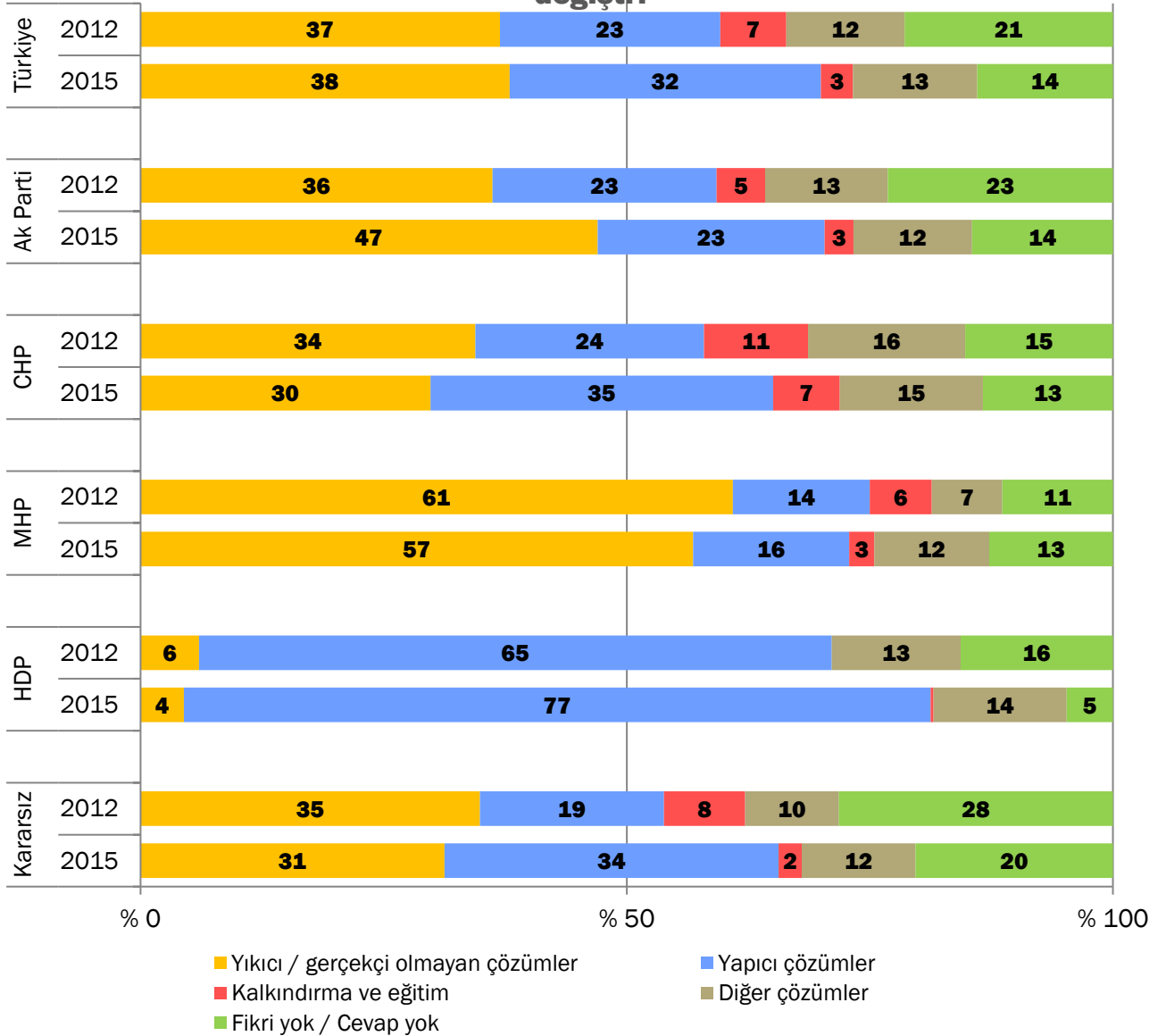
Sizce Kürt sorunu nasıl çözülür?		Eylül 2015 "Barometre"	Eylül 2012 "Barometre "	Temmuz 2010 "Biz Kimiz?"*
Dar kategori	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Yıkıcı / gerçekçi olmayan çözümler	Terör bitirilmeli	14,5	11,2	8,8
	PKK bitirilmeli	3,6	4,5	6,1
	Kürt sorunu yok	5,6	4,4	1,9
	Çözülmez	2,2	2,7	2,4
	BDP'ye engel veya kaldırılmalı	1,6	1,7	
	Dış güçler engellenmeli	,6	1,3	1,8
	Taviz / ayrıcalık verilmemeli	,7	1,3	0,7
	İdam	,8	1,1	1,1
	Bölmek / sınırdışı etmek	,9	1,0	1,4
	Asker çözer	,6	1,0	1,3
	Savaş ve katliam	4,0	4,6	3,2
	Sorunları Kürtler yaratıyor	,2	0,8	0,1
	TC'yi sevdirmek / benimsetmek / tek devlet	,8	0,8	0,6
	Asimilasyon	,1	0,4	0,7
	Dağdan inmeleri	1,4	0,1	0,4
	Yapıcı çözümler	Barış / uzlaşma / hoşgörü	23,4	14,9
Ayrılmamalı		1,9	2,5	3,5
Kimlik tanıma / hak verilmesi		2,1	2,0	2,2
Eşitlik		2,8	1,5	2,3
Demokratikleşme		,8	0,6	1,0
Anayasada değişiklik		,5	0,6	0,7
Özerklik		,4	0,4	0,1
Kalkındırma ve eğitim	Kalkındırma	1,6	3,5	14,0
	Eğitim	1,7	3,4	9,4
Diğer çözümler	Diğer	3,4	4,2	4,1
	Siyasetçiler	8,5	6,6	3,7
	Din	,5	0,7	0,5
	Destek kesilmeli	,0	0,5	0,2
	Feodal yapıyı bitirmek	,1	0,2	0,4
Fikrim yok	Fikrim Yok	2,7	8,4	4,5
Cevap yok	Cevap Yok	11,8	13,7	6,5

birlikte yıkıcı çözümler önerenlerin bu süreçte azalmadığını, aksine arttığını vurgulamak gerekiyor.

Eğer yıkıcı/gerçekçi olmayan çözümleri bir tarafa yapıcı çözümleri öbür tarafa koyarsak, önerilerin bu iki uçtan birinde toplandığını söyleyebiliriz. İki ucun yüzdesinde de son beş yılda yaşanan artış karşısında fikri olmayanların gittikçe azalması toplumun bu konuda yapıcı da olsa, yıkıcı da olsa bir yöne gittiğini gösteriyor.

Parti seçmenlerinin Kürt sorununun çözümüne bakışında ne değişti?

Kürt sorununun çözümüne dair önerileri parti bazında incelediğimizde ilk olarak MHP'lilerin ağırlıklı olarak yıkıcı çözümlerden, HDP'lilerin ise yapıcı çözümlerden yana oldukları, Ak Partili, CHP'li ve kararsız seçmenlerin ise Türkiye geneline benzer öneriler

Kürtlerin yaklaşımı oldukça net ve çoğunluğu yapıcı çözümleri savunuyor. Kürtlerde Türkiye genelindeki eğilimin aynısını görüyoruz: 2010'da Kürtlerin de beşte biri kalkınma ve eğitimin çözüm olabileceğini savunmuş. 2012'de ise her dört Kürt'ten biri, belki korkudan, belki de ümitsizlikten cevap vermemiş. Şimdi ise hem kalkınma ve eğitimden beklenti yok olmuş, hem de fikir belirtenler oldukça artmış ve sonuçta her üç Kürt'ten biri yapıcı çözümleri savunur hale gelmiş. Bunun yanısıra her beş Kürt'ten birinin de 'diğer çözümler' içinde yer alan çözümlere, yani esasen siyasetçilere işaret ettiğini de özellikle not etmek gerekiyor.

Türkler de 5 yıl içinde kalkınma ve eğitim söyleminden büyük oranda vazgeçmişler, 2012'de fikir belirtmeyen çokken, bu yıl iyice azalmış. Bu tür değişimlerin sonucu olarak yapıcı ve yıkıcı çözüm önerilerinden bulunanlar 2010'da Türkler arasında toplamda yüzde 55 oranındayken, 2012'de yüzde 59'a ve bu ayki araştırmada yüzde 69'a çıkmış. Bu sonuç, Türklerin Kürt sorunu konusunda kayıtsız kalamadığını, ya yıkıcı ya da yapıcı bir şekilde bu sorunun çözümünde taraf olduğunu gösteriyor.

Yapıcı çözüm önerisinde bulunan Türkler'de bir miktar artış görsek de yıkıcı ve gerçekçi olmayan çözüm önerilerinde bulunanların düzenli olarak artmış olması ve yüzde 50'ya yaklaşması oldukça endişe verici. Kalkınmanın çözüm olmadığını gören Türklerin alternatif olarak yıkıcı çözümlere yönelmiş olmaları oldukça üzücü. Ancak bunu ümitsiz bir ruh hali içinde söylemiş olabilirler. Toplumun Kürt meselesiyle yüzleşmesindeki 5 evreye dair bir sonraki bölüm, nasıl bir ruh hali içinde olabileceklerini ve çözüme doğru ne aşamada olunduğunu inceliyor.

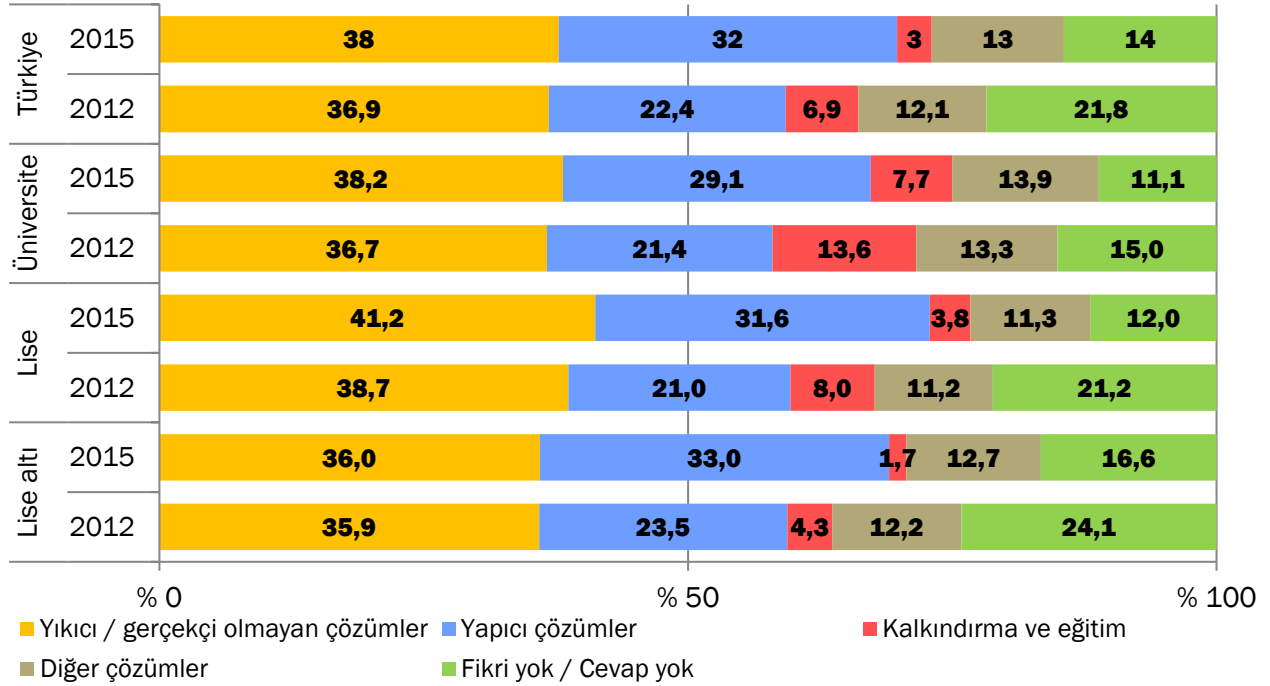
2.10.2. Eğitime göre

2012'de ve 2015'te verilen cevaplar karşılaştırıldığında, Türkiye genelinde her eğitim düzeyindeki insanlar arasında yapıcı çözümleri önerenlerin arttığı görülüyor. Yapıcı çözümleri destekleyenlerin artışı hem fikir belirtmeyenlerin, hem de kalkınma ve eğitimden medet umanların azalması ile mümkün olmuş. Bunun yanında, lise ve üniversite mezunları arasında yıkıcı ve gerçekçi olmayan çözümleri destekleyenlerin oranında az da olsa bir artış olmuş.

Kalkınma ve eğitimi Kürt sorununa çözüm olarak önerenler, eğitimle birlikte artıyor ve daha eğitilmiş olanlar bu öneriyi daha fazla destekliyor. Buna rağmen üniversite mezunları arasında dahi 3 yılda yüzde 14'ten yüzde 8'e, neredeyse yarıya indiğini görüyoruz.

Eğitim seviyesine göre çözüm önerileri

2.11. Kürt Sorunu ve 'Kederin 5 Evresi'

KONDA olarak Kürt meselesini ülkenin ve toplumun en önemli sorunu olarak görüyoruz ve ivedilikle terörden bağımsız bir konu olarak çözülmesi gerektiğine inanıyoruz. Bu anlayış doğrultusunda Kürt meselesini değişik açılardan incelemek ve masaya yatırmanın sonsuz faydaları olduğuna şüphemiz yok.

Aşağıdaki incelememizde bu sefer 46 yıl önce oluşturulmuş ve insan psikolojisinde bilimsel olarak kabul görmüş bir model üzerinden Kürt meselesine dair çözüm önerilerini masaya yatırdık. Ankete katılanların Kürt meselesine ilişkin açık uçlu olarak verdikleri cevapları "kederin 5 safhasına" dağıttık; **İnkâr, Öfke, Pazarlık, Depresyon, Kabul...**

"Keder'in 5 evresi" nedir?

1926-2004 yılları arasında yaşamış olan İsveç asıllı Amerikalı psikiyatrist Elisabeth Kübler-Ross 1969 yılında yazdığı *On Death and Dying* (Ölüm ve Ölmek Üzerine) kitabında anlattığı "kederin 5 evresi" öleceğini bilen kişinin psikolojik olarak geçirdiği 5 aşamayı anlatmaktadır.

Çıkış noktası ölüm olan 5 aşama aslında, ebeveyni boşanan bir çocuk veya acılı bir ayrılık yaşayan aşık gibi aşırı üzüntü ve keder yaşayan insanların geçirdiği süreçler için de anlamlı bir sonuç çıkarmaktadır. Kübler-Ross modeline göre, büyük bir keder yaşayan insan aşağıdaki tablodaki beş evreyi geçiriyor.

Bu model her ne kadar bilimsel anlamda yaygın olarak kabul görse de bazı aşamaları eksik veya tekrarlanabilir şekilde yaşanabildiği de iddialar arasında...

İnkâr etme	Önce görmezden gelmeye, inkâr etmeye çalışılır.	<i>İyi hissediyorum. Bir problem yok. Böyle bir şey olamaz. Bana olamaz!</i>
Kızgınlık/Öfke	İnsan sonra kızar yargılar. Durumuna öfkelenir.	<i>Neden ben? Bu haksızlık! Bu nasıl benim başıma gelir? Kimi suçlamalıyım?</i>
Pazarlık	Durumu kabullenilebilir düzeye çekmeye çalışır.	<i>Neyi feda edebilirim acaba?</i>
Depresyon	Hüzünlenir, hiç birşey yapmak istemez olur.	<i>Bir şeye gayret etmenin alemi yok. Lüzumu yok.</i>
Kabullenme	En sonunda durumu sindirir ve kabullenir.	<i>Her şey daha iyi olacak. Bununla mücadele etmeliyim (Öleceksem buna hazırlıklı olmalıyım).</i>

Yukarıda anlatılan kederin 5 evresini toplumsal olayları veya tarihsel süreçleri açıklamak için kullanmak daha önce başkaları tarafından da uygulanmış bir yöntem. Örneğin, Slovenyalı ünlü düşünür Slavoj Žižek, geçtiğimiz yıl yayınlanan *Ahir Zamanlarda Yaşarken* (*End Times*, Metis Yayınları, 2011) isimli kitabında zamanımıza özgü 4 temel meseleyi (ekolojik kriz, ekonomik sistemdeki dengesizlikler, biyogenetik devrimin sonuçları ve toplumsal bölünmeler) Kübler-Ross'un 5 evreli şeması üzerinden açıklamaktadır.

Biz de aşağıdaki tabloda görebileceğiniz gibi, Eylül'12 ve Eylül'15 Barometresi araştırmasına katılan deneklerin "Kürt meselesi nasıl çözülür?" sorusuna verdikleri cevapların 25 kategoriye indirgenmiş halini Kübler-Ross modeline adapte etmeye çalıştık.

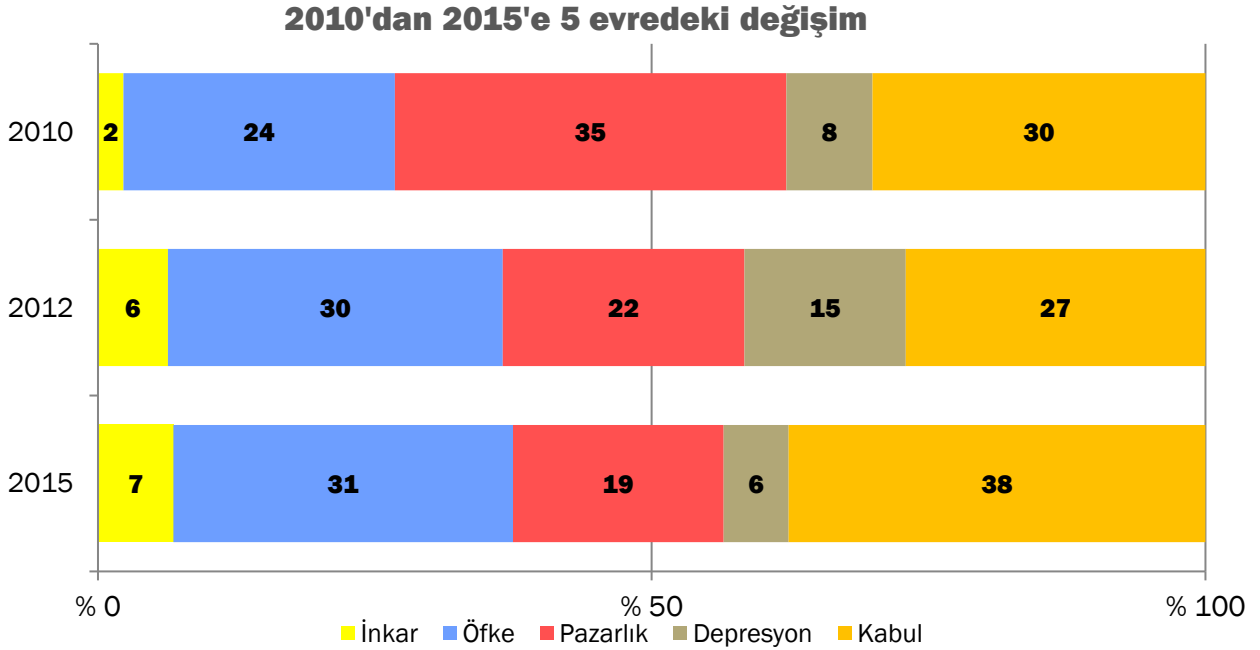
Bunu yaparken, hangi evreyi, Kürt meselesindeki ile nasıl paralel hale getirdiğimizi de tabloda ifade etmeye çalışmaktayız ("cevap yok" seçeneği ve birbirinden farklı ve kategorileştirilemeyen "diğer" yanıtları bu dağılıma dâhil edilmedi).

Kederin 5 evresi	Geniş kategori	Yüzde (2012)	Yüzde (2015)	Kürt Meselesinde Kederin 5 evresi
İnkâr	Kürt sorunu yok	% 5,4	% 5,6	Kürt sorununun varlığını inkâr edenlerin cevapları bu evreye tekabül ediyor.
	Sorunları Kürtler yaratıyor	% 1,0	% 0,2	
Öfke	Asker çözer	% 1,2	% 0,6	Bu evredekiler, Kürt sorununun varlığını kabul ediyorlar ancak, sorunun kendisinden ziyade içindeki aktörlere öfke duyup onları cezalandırmak istiyorlar.
	BDP'ye engel veya kaldırılmalı	% 2,0	% 1,6	
	Bölmek / sınırdışı etmek	% 1,2	% 0,9	
	İdam	% 1,3	% 0,8	
	PKK bitirilmeli	% 5,4	% 3,6	
	Savaş	% 5,6	% 4,0	
	Terör bitirilmeli	% 13,5	% 14,5	
Pazarlık	Asimilasyon	% 0,5	% 0,1	Bu evrede olduklarını düşündüklerimiz öfke aşamasını geçmişler ancak gene sorunun çözümünün bir kabulden değil de, ufak bir bedel ödemekten geçtiğini düşünüyorlar. Konuyu, kendilerinden verdikleri veya karşıdan istedikleri bir özveri ile halledebileceklerini düşünüyorlar.
	Dağdan inmeleri	% 0,1	% 1,4	
	Dış güçler engellenmeli	% 1,6	% 0,6	
	Taviz / ayrıcalık verilmemeli	% 1,6	% 0,7	
	TC'yi sevdirmek / benimsetmek / tek devlet	% 1,0	% 0,8	
	Eğitim	% 4,1	% 1,7	
	Kalkındırma	% 4,2	% 1,6	
	Destek kesilmeli	% 0,6	% 0	
	Feodal yapıyı bitirmek	% 0,2	% 0,1	
	Siyasetçiler	% 8,0	% 8,5	
Depresyon	Çözülmez	% 3,3	% 2,2	Kürt meselesinin depresyon sürecinde olanların kederin 5 evresindeki gibi pazarlık sürecinden ümitsizlikle çıkmış kişilerin oluşturduğunu iddia etmek güç. Ancak bu sorunun çözülemez olduğunu düşünmek veya sorunun varlığından haberdar olup da çözüm önerisi getirememeye halini Ross'un metodundaki depresyona tekabül ettiğini düşünmek mümkün.
	Fikrim yok	% 10,4	% 2,7	
Kabul	Anayasada değişiklik	% 0,7	% 0,5	Kürt meselesindeki "kabul" evresi diye nitelendirdiğimiz aşama sorunun artık bir insan hakları ve demokrasi meselesi olduğunu kabul etmiş ve bu yönde fikir beyan etme durumu olarak belirlediğimiz aşama.
	Ayrım yapılmamalı	% 3,0	% 1,9	
	Barış / uzlaşma / hoşgörü	% 18,0	% 23,4	
	Demokratikleşme	% 0,7	% 0,8	
	Eşitlik	% 1,8	% 2,8	
	Kimlik tanıma / hak verilmesi	% 2,4	% 2,1	
	Özerklik	% 0,4	% 0,4	

Yukarıdaki tabloda yüzde içeren sütun Eylül'12 ve Eylül'15 Barometresi araştırmasındaki verileri göstermektedir. Biz aynı beş evreye dağıtım işlemini 2010 Biz Kimiz araştırmasındaki cevap oranlarına da adapte ettik. Ardından her iki veri setindeki oranları 5 evreye göre topladığımızda aşağıdaki grafik ortaya çıktı.

Bu tablodan anlam çıkarmaya başlamadan önce hatırlatılmalı ki, 2010'un Temmuz ayında gerçekleştirilen Biz Kimiz araştırması Hükümet'in Kürt meselesinin çözümünü hedefleyen "Demokratik Açılım" sürecinin en çok konuşulur olduğu dönemlerde gerçekleştirilmişti. Diğer yandan Eylül'12 Barometresi saha çalışması gerçekleştirilirken ise terör olayları gündemdeki hâkimiyetini devam ettirmekteydi. Eylül'15 Barometresinin yapıldığı tarihte ise, HDP'nin barajı geçerek meclise girmesi, Suruç saldırısı, karşılıklı ateşkesin bozulması, saha çalışması gerçekleştirilirken Cizre'de sokağa çıkma yasağı olması da anket sonuçları yorumlanırken göz önünde bulundurulmalı. Yeniden hatırlatmakta yarar var ki, veri toplandığı tarihlerde (5-6 Eylül) Dağlica saldırısının etkisi görmek mümkün değil.

Psikiyatri alanında kabul gören kederin 5 evresi modeline göre bu aşamaların kimileri tarafından yaşanmaması söz konusu olabildiği gibi, bazılarında geri dönüş de söz konusu.

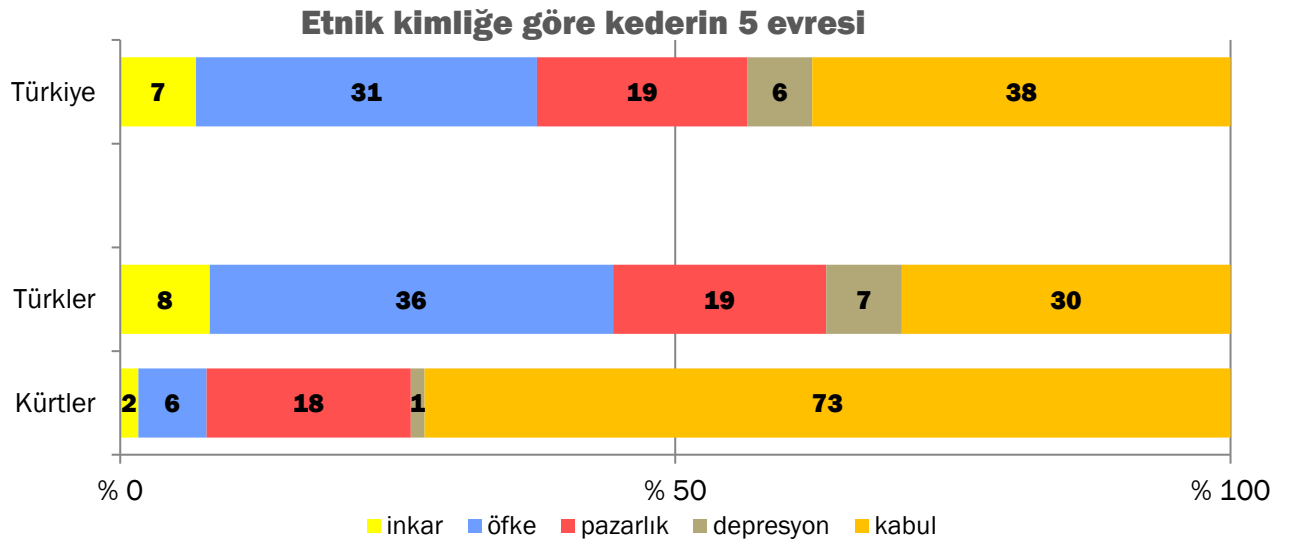
Yukarıdaki grafiğe baktığımızda ilk olarak 2015'te Kürt sorununda kabul aşamasında olanların artarak yüzde 38 oranına gelmiş olduğu bulgusu göze çarpıyor. Dolayısıyla ilk bakışta toplum olarak kederin 5 evresinde aşama kaydetmiş olduğumuz izlenimini ediniyoruz.

Beş evredeki ilerlemeyi (veya gerilemeyi) daha iyi anlayabilmek için önce 2010'dan 2012'ye olan değişime bakmakta fayda var. 2010'da toplumun üçte biri (yüzde 35) pazarlık

Eylül'15 Barometresi verilerine göre parti seçmenlerinin Kürt sorunuyla yüzleşmenin hangi aşamasında olduklarına yukarıdaki grafikte gösterildiği şekilde baktığımızda, beklenen bir tabloyla karşılaşılıyor. HDP'lilerin çoğunluğu kabul aşamasındayken MHP'lilerin çoğunluğu inkar ve öfke aşamasında yer alıyor. HDP'lilerin yüzde 82'si kederin son evresinde yer alırken, MHP'lilerin yarısından fazlası henüz inkar ve öfke evresinde duruyorlar. Ak Partililer aşama olarak Türkiye ortalamasının biraz daha gerisinde ve MHP'ye yakın duruyor. CHP'liler ise Türkiye ortalamasının daha ilerisinde bir konumda.

Yukarıdaki grafikte ayrıca olası bir seçimde oy kullanmayacağını belirten ve anketteki oy pusulasını işaretlemeyerek aslında kararsız olduğunu ifade eden seçmenlerin, kederin 5 evresinde Türkiye ortalamasına göre bir miktar daha ileride olması da dikkat çekiyor.

Evreleri parti tercihleri yerine etnik kimliklere göre incelediğimizde, Kürtlerin HDP'lilere benzer şekilde çoğunluğunun (yüzde 73) kabul aşamasında olduğunu, Türklerin ise Türkiye ortalamasının biraz gerisinde olmakla birlikte yarısından fazlasının en azından pazarlık evresine geldiğini görüyoruz.

3. ARAŞTIRMANIN KÜNYESİ

3.1. Araştırmanın Genel Tanımı

Bu raporun dayanağı olan araştırma, KONDA Barometresi aboneleri için, KONDA Araştırma ve Danışmanlık A.Ş. tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın saha çalışması 5-6 Eylül 2015 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu rapor, Türkiye'deki 18 yaş üstü yetişkin nüfusun, saha çalışmasının yapıldığı günlerdeki siyasal eğilimlerini, tercihleri ve profillerini yansıtmaktadır.

Araştırma, Türkiye'nin 18 yaş üstü yetişkin nüfusunu temsil edecek deneklerin tercihlerindeki eğilim ve değişimleri belirlemek ve izlemek için tasarlanmış ve uygulanmıştır.

Araştırmanın bulgularının hata payı, yüzde 95 güven aralığında +/- 1,7, yüzde 99 güven aralığında yüzde +/- 2,3'dür.

3.2. Örneklem

Örneklem, ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) verilerine dayalı mahalle ve köylerin nüfus büyüklükleri ve eğitim seviyeleri verileri ile 12 Haziran 2011 genel seçimlerinin mahalle ve köy sonuçları katmanlandırılarak hazırlanmıştır.

Yerleşim yerleri önce kırsal/kent/metropol olarak ayrıştırılmış ve 12 bölge esas alınarak örneklem tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında, 30 ilin merkez dahil 134 ilçesine bağlı 196 mahalle ve köyünde 3491 kişiyle hanelerinde yüzyüze görüşülmüştür.

Gidilen il	30
Gidilen ilçe	134
Gidilen mahalle/köy	196
Görüşülen denek	3491

Her bir mahallede gerçekleştirilen 18 anket için yaş ve cinsiyet kotası uygulanmıştır.

Yaş grubu	Kadın	Erkek
18-28 yaş	3 denek	3 denek
29-44 yaş	3 denek	3 denek
44 yaş ve üstü	3 denek	3 denek

	Düzey 1 (12 bölge)	Gidilen iller
1	İstanbul	İstanbul
2	Batı Marmara	Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ,
3	Ege	Denizli, İzmir, Manisa, Kütahya
4	Doğu Marmara	Bursa, Eskişehir, Kocaeli
5	Batı Anadolu	Ankara, Konya
6	Akdeniz	Adana, Antalya, Hatay, Mersin
7	Orta Anadolu	Kayseri, Sivas
8	Batı Karadeniz	Amasya, Samsun, Tokat
9	Doğu Karadeniz	Trabzon
10	Kuzeydoğu Anadolu	Kars
11	Ortadoğu Anadolu	Malatya, Van
12	Güneydoğu Anadolu	Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa

Görüşülen deneklerin bölgelere ve yerleşim yerleri türüne göre dağılımı aşağıdaki tablodadır.

	Anketin yapıldığı bölge	Kır	Kent	Metropol	Toplam
1	İstanbul			19,9	19,9
2	Batı Marmara	2,1	3,1		5,2
3	Ege	4,2	5,6	4,7	14,5
4	Doğu Marmara	1,5	3,1	5,1	9,7
5	Batı Anadolu	,4		7,1	7,5
6	Akdeniz	3,4	3,1	6,2	12,7
7	Orta Anadolu	1,0	2,0	1,6	4,6
8	Batı Karadeniz	2,6	4,2		6,8
9	Doğu Karadeniz	1,5	1,5		3,1
10	Kuzeydoğu Anadolu	1,0	,5		1,5
11	Ortadoğu Anadolu	1,5	3,6		5,2
12	Güneydoğu Anadolu	2,6	3,7	3,1	9,4
	Toplam	21,9	30,4	47,6	100,0

4. TÜM CEVAP DAĞILIMLARI

4.1. Deneklerin Profili

Cinsiyet	Yüzde
Kadın	47,5
Erkek	52,5
Toplam	100,0

Yaş	Yüzde
18 - 28 yaş	24,9
29 - 43 yaş	34,1
44+ yaş	41,0
Toplam	100,0

Eğitim durumu	Yüzde
Okuryazar değil	6,7
Diplomasız okur	2,1
İlkokul mezunu	32,5
İlköğretim / Ortaokul mezunu	14,7
Lise mezunu	27,1
Üniversite mezunu	15,3
Yüksek lisans / Doktora	1,6
Toplam	100,0

Baba eğitim durumu	Yüzde
Okuryazar değil	18,9
Diplomasız okur	7,4
İlkokul mezunu	46,3
İlköğretim / Ortaokul mezunu	12,3
Lise mezunu	10,2
Üniversite mezunu	4,4
Yüksek lisans / Doktora	,4
Toplam	100,0

Doğum yeri (bölge)	Yüzde
İstanbul	7,5
Batı Marmara	5,0
Ege	13,0
Doğu Marmara	7,4
Batı Anadolu	5,9
Akdeniz	12,2
Orta Anadolu	7,3
Batı Karadeniz	10,1
Doğu Karadeniz	6,0
Kuzeydoğu Anadolu	4,8
Ortadoğu Anadolu	7,6
Güneydoğu Anadolu	12,5
Yurtdışı	,8
Toplam	100,0

Çalışma durumu	Yüzde
Devlet memuru	5,6
Özel sektör	5,9
İşçi	8,2
Esnaf	7,8
Tüccar / iş adamı	1,1
Serbest meslek sahibi	2,1
Çiftçi, ziraatçı, hayvancı	5,8
Çalışıyor, diğer	5,3
Emekli	13,3
Ev kadını	29,9
Öğrenci	7,6
İşsiz	5,9
Çalışamaz halde	1,4
Toplam	100,0

Hayat tarzı kümesi	Yüzde
Modern	24,7
Geleneksel muhafazakâr	52,6
Dindar muhafazakâr	22,7
Toplam	100,0

Örtünme durumu	Yüzde
Örtünmüyor	28,7
Başörtüsü	52,4
Türban	6,9
Çarşaf	1,0
Toplam	10,9

Etnik köken	Yüzde
Türk	78,6
Kürt	15,9
Zaza	,6
Arap	2,1
Diğer	2,7
Toplam	100,0

Din / mezhep	Yüzde
Sünni Müslüman	91,0
Alevi Müslüman	5,0
Diğer	1,9
Toplam	2,0

Sizi en iyi hangisi ifade eder? Hangi kimliğiniz hepsinden önce geliyor?	Yüzde
Türkiye vatandaşlığı	63,6
Etnik kimliğim	13,5
Dinim / mezhebim	22,9
Toplam	100,0

Dindarlık	Yüzde
İnançsız	2,9
İnançlı	28,2
Dindar	55,4
Sofu	13,6
Toplam	100,0

Haber seyrettiği TV kanalı	Yüzde
İzlemiyorum	5,3
ATV	13,3
CNNTürk	3,0
Fox TV	15,9
Habertürk	2,7
Halk TV	2,5
İMÇ	4,2
Kanal 7	1,9
Kanal D	9,4
Kanaltürk	,7
NTV	4,7
Roj/Nuçe/Sterk	1,2
Samanyolu	1,7
Show TV	4,4
Star	5,2
TRT	12,8
Ulusal	1,0
Yerel kanallar	1,4
Diğer kanallar	8,6
Toplam	100,0
İzlemiyorum	5,3

Aylık hane geliri (yeni gruplama)	Yüzde
700 TL ve altı	8,1
701 - 1200 TL	31,1
1201 - 2000 TL	33,0
2001 - 3000 TL	17,0
3001 - 5000 TL	8,5
5001 TL ve üstü	2,4
Toplam	100,0

Oturulan evin tipi	Yüzde
Gecekodu/dış sivasız apartman	5,0
Müstakil, geleneksel ev	41,1
Apartment	49,2
Site içinde	4,4
Çok lüks bina, villa	,4
Toplam	100,0

Kendi şehrinizde Gezi olaylarıyla alakalı herhangi bir etkinliğe katıldınız mı?	Yüzde
Evet, katıldım.	7,4
Hayır, katılmadım ama katılanlardan tanıdığım var.	13,6
Hayır, katılmadım.	79,0
Toplam	100,0

Cenazeler vs. dışında bugünlerde ibadethaneye ne sıklıkta gidiyorsunuz?	Yüzde
Her gün	15,3
Haftada bir, iki	15,6
Haftada bir	16,7
Ayda bir, iki	5,5
Özel günlerde, bayramlarda	21,6
Ayda, yılda bir	8,9
Hiç gitmem	16,4
Toplam	100,0

4.1. Güven ve Kürt Meselesi

Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?	Yüzde
İnsanların çoğuna güvenilebilir.	7,1
Dikkatli olmak gerekir.	92,9
Toplam	100,0

İlk kez tanıştığınız insanlara	Yüzde
Hiç güvenmem	40,9
Pek güvenmem	29,9
Ne güvenirim ne güvenmem	15,9
Biraz güvenirim	11,6
Tamamen güvenirim	1,6
Toplam	100,0

Sizle aynı etnik gruptan insanlara	Yüzde
Hiç güvenmem	16,7
Pek güvenmem	24,4
Ne güvenirim ne güvenmem	28,0
Biraz güvenirim	24,3
Tamamen güvenirim	6,6
Toplam	100,0

Sizden farklı bir etnik gruptan insanlara	Yüzde
Hiç güvenmem	25,5
Pek güvenmem	28,5
Ne güvenirim ne güvenmem	27,5
Biraz güvenirim	15,0
Tamamen güvenirim	3,5
Toplam	100,0

Sizinle aynı dinden insanlara	Yüzde
Hiç güvenmem	13,7
Pek güvenmem	19,7
Ne güvenirim ne güvenmem	27,0
Biraz güvenirim	28,1
Tamamen güvenirim	11,6
Toplam	100,0

Sizden farklı bir dinden insanlara	Yüzde
Hiç güvenmem	28,3
Pek güvenmem	27,0
Ne güvenirim ne güvenmem	26,7
Biraz güvenirim	14,0
Tamamen güvenirim	4,0
Toplam	100,0

Hükümete	Yüzde
Hiç güvenmem	37,5
Pek güvenmem	16,6
Ne güvenirim ne güvenmem	12,6
Biraz güvenirim	17,7
Tamamen güvenirim	15,6
Toplam	100,0

Siyasi partilere	Yüzde
Hiç güvenmem	35,1
Pek güvenmem	27,3
Ne güvenirim ne güvenmem	20,6
Biraz güvenirim	14,0
Tamamen güvenirim	3,1
Toplam	100,0

Medyaya, basına	Yüzde
Hiç güvenmem	44,9
Pek güvenmem	22,3
Ne güvenirim ne güvenmem	16,6
Biraz güvenirim	12,7
Tamamen güvenirim	3,5
Toplam	100,0

5. TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Barometre raporlarında yer alan tüm bulgular, araştırmaların saha çalışmalarında görüşülen kişilerle yüz yüze yapılan anketlerde sorulan sorulara dayandırılmaktadır. Bazı sorular ve cevap seçenekleri sonrasında kısaltılarak veya basitleştirilerek, raporda gündelik dilde kullanılan terimlerle ifade edilmektedir. Örneğin kendini ne kadar dindar gördüğüne dair soruya cevaben “İnançlı ama dinin gereklerini pek yerine getiremeyen biri” için, raporda kısaca “inançlı” ifadesi kullanılmaktadır. Bu bölüm hem Barometre raporunu eline ilk defa alanlar için, hem de terimlerle ilgili açıklamaya ihtiyaç duyanlar için hazırlanmıştır. İlk tabloda terimler ve açıklamaları, daha sonraki tablolarda bu terimlerin kaynağı olan soru ve cevap metinleri yer almaktadır.

Terim	Açıklama
Alevi Müslüman:	Kendi din / mezhebini Alevi Müslüman olarak tanımlayan kişi
Alt orta sınıf:	Kişi başı geliri ortadaki yüzde 60'lık kesimde olan ama otomobili olmayan kesim
Alt sınıf:	Kişi başı geliri en düşük olan yüzde 20'lik kesim
Arap:	Kendi etnik kökenini Arap olan tanımlayan kişi
Başörtülü:	Kendisi veya erkekse eşinin başörtüsü ile örtündüğünü belirten kişi
Çarşaf:	Kendisi veya erkekse eşinin çarşafı ile örtündüğünü belirten kişi
Dindar:	Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri
Dindar muhafazakâr:	Kendi hayat tarzını dindar muhafazakâr olarak tanımlayan kişi
Geleneksel muhafazakâr:	Kendi hayat tarzını geleneksel muhafazakâr olarak tanımlayan kişi
İdeolojik:	Siyasi görüşüne en yakın parti o, diyen kişi
İnançlı:	İnançlı ama dinin gereklerini pek yerine getiremeyen biri
İnançsız:	Dinin gereklerine pek inanmayan biri
Kent:	Nüfusun 4000'in üstünde olan yerleşim yerleri (idari tanımdan farklıdır)
Kır:	Nüfusun 4000'in altında olan yerleşim yerleri (idari tanımdan farklıdır)
Kürt:	Kendi etnik kökenini Kürt olan tanımlayan kişi
Liderci:	Liderine, başkanına güveniyorum, beğeniyorum, diyen kişi
Metropol:	Nüfusu en yüksek 15 şehrin bütünleşik şehir merkezi sınırlarındaki yerleşim yerleri (idari tanımdan farklıdır)
Modern:	Kendi hayat tarzını modern olarak tanımlayan kişi
Örtünmeyenler:	Kendisi veya erkekse eşinin örtünmediğini belirten kişi
Partisiz:	Bu partilerden hiçbirisi beni temsil etmiyor, diyen kişi

Sofu:	Dinin tüm gereklerini tam yerine getiren dindar biri
Son Dakikacı:	Seçim dönemlerinde partilerin çalışmalarına bakarak karar veriyorum, diyen kişi
Sünni Müslüman:	Kendi din / mezhebini Sünni Müslüman olarak tanımlayan kişi
Taraftar:	Ben / biz hep o partiye oy veririm, diyen kişi
Türbanlı:	Kendisi veya erkekse eşinin türbanla örtündüğünü belirten kişi
Türk:	Kendi etnik kökenini Türk olan tanımlayan kişi
Üst sınıf:	Kişi başı geliri en yüksek olan yüzde 20'lik kesim
Yeni orta sınıf:	Kişi başı geliri ortadaki yüzde 60'lık kesimde olan ve otomobili olan kesim
Zaza:	Kendi etnik kökenini Zaza olan tanımlayan kişi

5.1. Terimlerin Kaynağı Olan Soru ve Veriler

Kendinizi, hayat tarzı bakımından aşağıda sayacağım üç gruptan hangisinde sayarsınız?

Modern

Geleneksel muhafazakâr

Dindar muhafazakâr

Eşiniz veya siz, sokağa çıkarken başınızı örtüyor musunuz? Nasıl örtüyorsunuz?

Örtünmüyor

Başörtüsü

Türban

Çarşaf

Bekâr erkek

Hepimiz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız, ama değişik etnik kökenlerden olabiliriz; Siz kendinizi, kimliğinizi ne olarak biliyorsunuz veya hissediyorsunuz?

Türk

Kürt

Zaza

Arap

Diğer

Kendinizi ait hissettiğiniz dininiz ve mezhebiniz nedir?

Sünni Müslüman

Alevi Müslüman

Diğer

Dindarlık açısından kendinizi aşağıda okuyacaklarımdan hangisiyle tarif edersiniz?

Dinin gereklerine pek inanmayan biri

İnançlı ama dinin gereklerini pek yerine getiremeyen biri

Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri

Dinin tüm gereklerini tam yerine getiren dindar biri

Genel olarak sandıktaki oy tercihinizi sayacağım sebeplerden hangisi etkiliyor, hangisi belirliyor?

Ben/biz hep o partiye oy verimiz.

Siyasi görüşüme en yakın parti o.

Liderine, başkanına güveniyorum, beğeniyorum.

Bu partilerden hiçbirisi beni temsil etmiyor.

Seçim döneminde partilerin çalışmalarına bakarak karar veriyorum.

Toplam

Yerleşim Kodu (Örneklemeden gelen veri)

Kır

Kent

Metropol

Ekonomik sınıflar (Hanedeki kişi sayısı, hane geliri ve otomobil sahipliği kullanılarak hesaplanıyor)

Alt sınıf

Alt orta sınıf

Yeni orta sınıf

Üst sınıf